

# KLEIO

## UIT DE INHOUD:

- 1 Mededelingen Bestuur en Commissies
- 2 Wetenschappelijk  
(wegwijzer voor de studie  
van het communisme)
- 3 Didactica
- 4 Polemica
- 5 Tijdschriftenkroniek
- 6 Actualia
- 7 Boekbespreking

## VERENIGING VAN GESCHIEDENISLERAREN IN NEDERLAND (V.G.N.) BESTUUR

MR. DR. C. W. VAN VOORST VAN BEEST, *voorzitter*; Spoorsingel 35, Rotterdam 4, tel. 010-28 20 46

H. DE RUYTER, *1e secretaris*; Kon. Wilhelminalaan 22, Leidschendam, tel. 01761-36 57

S. P. M. VERHEIJ, *2e secretaris*; Jacob Mosselstraat 65, 's Gravenhage, tel. 070-83 87 25

W. PABST, *penningmeester*; Bovenkruierlaan 17, Rotterdam 12, tel. 010-18 48 84, postrekening 128701 t.n.v. de penningmeester van de V.G.N., Rotterdam

ZR. DRS. A. J. M. ALKEMADE, Rotterdam

DRS. P. P. J. VAN CASPEL, Drachten

DR. F. DROST, Arnhem

DR. P. A. M. GEURTS, O.F.M. Leiden

DRS. G. VAN ROON, Rijswijk

## CONTRIBUTIE

f 20,— per kalenderjaar, het abonnement op „Kleio” inbegrepen

## LEDENADMINISTRATIE

De ledenadministratie berust bij S. P. M. VERHEIJ, Jacob Mosselstraat 65, 's Gravenhage, tel. 070-83 87 25. Aangiften en afschrijvingen aan dit adres. Bij aangifte wordt dringend verzocht mee te delen: naam, voorletters, eventueel titel, bevoegdheid, huisadres, telefoon- en netnummer, adres van school van hoofdbetrekking

## COMMISSIES

### DIDACTIEK-COMMISSIE

Leden: DRS. P. P. J. VAN CASPEL, voorz. a.i.; DRS. A. H. VAN DEN BERG; C. H. M. BOSCH; DR. A. VAN HULZEN; O. POLETIEK; J. SOUREN; H. E. DE WOLFF  
Secr.-penn.: MEJ. DRS. M. A. AALDERS, De Laat de Kanterstraat 22, Leiden, tel. 01710-3 21 69

### COMMISSIE POSTACADEMIALE VORMING

Leden: DRS. G. VAN ROON, voorz., Burg. Elsenlaan 17, Rijswijk, tel. 070-98 45 90; DRS. G. A. J. GIEZEMAN, vice-voorz., Dirk van Voorburglaan 16, Voorburg, tel. 070-86 81 23; P. KNOPPERS; D. N. LELYVELD; W. J. A. VAN DEN BERGH; VAN UNNIK, penn., Pomonaplein 21, 's Gravenhage, tel. 070-68 03 55, postrekening 527314 t.n.v. penningmeester Commissie Postacademiale Vorming van de V.G.N., 's Gravenhage.

De bijdrage per jaar voor de deelnemers aan de postacademiale colleges is f 6,— (leden VGN) of f 10,— (niet-leden)

### COMMISSIE-PUBLICITEIT

Voorz.: DR. F. DROST, Morletpad 11, Arnhem

## KLEIO

Orgaan van de Vereniging van Geschiedenisleraren in Nederland (V.G.N.)

Redactie: leden: DR. P. A. M. GEURTS; DRS. H. J. NANNEN; DR. D. J. ROORDA; G. WIJLING

Secretaris: DRS. A. C. H. J. VAN NOORT, Oranjelaan 101, Lisse, tel. 02530-45 27

Secretaris Raad van Beheer Kleio-Didactica: G. WIJLING, Oranjeplein 8, Haarlem. tel. 02500-1 34 05

Abonnement voor leden gratis; voor niet-leden f 15,— per kalenderjaar, opgave aan S. P. M. VERHEIJ, Jacob Mosselstraat 65, 's Gravenhage, tel. 070-83 87 25

Kleio wordt uitgegeven door de V.G.N. in samenwerking met de Stichting Onderwijs Oriëntatie, gevormd door de uitgevers J. M. Meulenhoff - J. Muusses - P. Noordhoff - Nijgh & Van Ditmar - Spruyt, Van Mantgem & De Does - W. J. Thieme

# KLEIO

*Tijdschrift van de Vereniging van Geschiedenisleraren in Nederland  
(V.G.N.)*

ZEVENDE JAARGANG - NUMMER 5 - MEI 1966

## MEDEDELINGEN BESTUUR EN COMMISSIES

1. Op de jaarvergadering van 18 april 1966 vond de bestuurswisseling plaats. Afgetreden zijn de heren drs. N.J. Maarsen, voorzitter, mr. dr. M.B. van der Hoeven, 2e secretaris en dr. B.A. Vermaseren. Het bestuur wil ook op deze plaats dank uitspreken voor het werk dat zij hebben verricht ten bate van de VGN. In het bijzonder geldt die dank de heer Maarsen die de VGN in de jaren 1962 - 1966 duidelijk een gezicht heeft gegeven. Door zich ten volle in te zetten voor de Vereniging heeft hij het geschiedenisonderwijs zeer aan zich verplicht.
2. Het nieuwe bestuur is als volgt samengesteld:  
mr. dr. C.W. van Voorst van Beest, voorzitter; Spoorsingel 35, Rotterdam 4, tel. 010 - 28 20 46  
H. de Ruyter, 1e secretaris; Koningin Wilhelminalaan 22, Leidschendam, tel. 01761 - 36 57  
S.P.M. Verhey, 2e secretaris; Jacob Mosselstraat 65, 's-Gravenhage, tel. 070 - 83 87 25  
W. Pabst, penningmeester; Bovenkruierlaan 17, Rotterdam 12, tel 010 - 18 48 84; postrekening 128701 t.n.v. de penningmeester van de V.G.N., Rotterdam  
zr. drs. A.J.M. Alkemade, Rotterdam  
drs. P.P.J. van Caspel, Drachten  
dr. F. Drost, Arnhem  
dr. P.A.M. Geurts, Leiden  
drs. G. van Roon, Rijswijk.
3. Tot lid van de gemengde commissie, die adviseert over Europareizen (zie Kleio 1966, nr. 1) is benoemd de heer C.L.A. Daniëls te Zaandam in de plaats van drs. H.J. Nannen te 's-Gravenhage.

4. De nieuwe didactiekcommissie van de VGN is 24 maart j. l. te Amsterdam geïnstalleerd. De commissie is als volgt samengesteld:  
drs. P. P. J. van Caspel, Drachten, voorzitter a. i.; drs. A. H. van den Berg, Purmerend; C. H. M. Bosch, Bloemendaal; dr. A. van Hulzen, Utrecht;  
O. Poletiek, Amsterdam; J. H. Souren, Heerlen; H. E. de Wolff, 's-Gravenhage;  
Secr. -penn.: mej. drs. M. A. Aalders, De Laat de Kanterstraat 22, Leiden, tel. 01710 - 32169.

Voor de didactiekcommissie is de volgende instructie vastgesteld (voorafgegaan door een besluit tot instelling):

Het bestuur van de VGN,  
overwegend, dat na de opheffing van de organisatiecommissie voor geschiedenisdidactiek de noodzaak is ontstaan om in het kader van de werkzaamheden der Vereniging onderzoek te laten doen naar de mogelijkheden om het didactisch onderzoek te stimuleren en aan de resultaten van dit onderzoek bekendheid te geven,  
heeft besloten te dien einde een commissie in te stellen.

Het bestuur heeft de commissie van de volgende instructie voorzien:

- art. 1 De commissie wordt genoemd "didactiekcommissie van de V. G. N."
- art. 2 De commissie bestaat uit minstens één bestuurslid en een nader vast te stellen aantal niet-bestuursleden.
- art. 3 Het bestuur benoemt in overleg met de commissie één van haar leden tot voorzitter.
- art. 4 Andere functies verdelen de leden der commissie onderling onder kennisgeving aan het bestuur.
- art. 5 De commissie onderzoekt de mogelijkheden om het didactisch onderzoek te stimuleren en aan de resultaten van dit onderzoek bekendheid te geven.  
Zij bespreekt de resultaten van haar onderzoek met het bestuur en geeft uitvoering aan de uit de bespreking voortvloeiende besluiten.
- art. 6 Zij ontwerpt een begroting.  
Na overleg met de commissie stelt het bestuur de begroting vast.
- art. 7 Indien de commissie een tussentijdse wijziging van de begroting nodig oordeelt, doet zij dienaangaande een voorstel aan het bestuur.  
Na overleg met de commissie kan het bestuur een gewijzigde begroting vaststellen.
- art. 8 Het lid van de commissie belast met het beheer der voor haar werkzaamheden nodige gelden is tegenover de penningmeester der

Vereniging rekenplichtig namens de commissie.

- art. 9 De commissie doet bij monde van haar voorzitter in de bestuursvergadering verslag van haar werkzaamheden, zo dikwijls de voorzitter van de Vereniging of de commissie dit verzoekt.
- art. 10 De commissie geeft ter algemene ledenvergadering een schriftelijk verslag van haar werkzaamheden.
- art. 11 Indien in de commissie verschil van mening bestaat met betrekking tot haar werkzaamheden, wordt dit meningsverschil met het bestuur besproken en beslist het bestuur.

Ad art. 6.

Het werk van de commissie wordt bekostigd door de VGN, echter met dien verstande,

dat in voorkomende gevallen - nader omschreven in een vergadering met de Centra als "sterk gerichte onderzoeken van een beperkte tijdsduur" - de VGN een beroep kan doen op de Drie Centra om te komen tot een gezamenlijke bekostiging van deze onderzoeken;

dat een dergelijk beroep steeds wordt gedaan vóór 1 december;

dat de Drie Centra de didactiekconferentie blijven meebekostigen;

dat het OSC de onkosten verbonden aan de bijeenkomsten der didactiekdocenten zal blijven dragen.

\* \* \* \* \*

Mededeling van de Commissie Postacademiale Vorming.

I. De nieuwe samenstelling van de commissie is als volgt:

kerncommissie: drs. G. van Roon, Burgemeester Elsenlaan 17, Rijswijk Z.H., voorzitter; drs. G. A. J. Giezeman, Dirk van Voorburglaan 16, Voorburg, vice-voorzitter; P. Knoppers, Laan van Meerdervoort 97, Den Haag, 1e secretaris (contact met Vereniging, andere Commissies en instanties buiten de Vereniging); N. D. Lelyveld, Camillestraat 25, Den Haag, 2e secretaris (contact met de kringen der P. A. vorming); H. van Unnik, Pomonaplein 21, Den Haag, penningmeester; W. J. A. v. d. Berg, Schoutendreef 387, Den Haag, algemeen adjunct.

leden met zelfstandige taken: drs. A. Plaatsman, dr. M. T. J. v. d. Vorst, dr. F. Vercauteren, dr. J. Swart, dr. F. G. v. d. Poll, drs. J. P. van Zweeden, 2 vacatures.

II. Postacademiale collegedagen voor geschiedenisdocenten.

Ook in de volgende cursus zullen weer collegedagen georganiseerd worden, niet

meer drie, maar viermaal per cursus, nl. in oktober, november, januari/februari en februari/maart. De collegedagen zullen gehouden worden in de plaatsen Alkmaar, Amsterdam, Arnhem, Den Bosch, Breda, Eindhoven, Goes, Groningen, Den Haag, Haarlem, Heerlen, Hengelo, Leeuwarden, Maastricht, Rotterdam, Utrecht, Venlo, Zutphen en Zwolle.

De aan het bijwonen van de collegedagen verbonden kosten zijn voor een lid van de VGN f. 6. -- en voor een niet-lid f. 10. --; deze bedragen gelden voor de collegedagen tezamen, de onkosten voor de maaltijd inbegrepen.

Dat de bovengenoemde bedragen zo laag zijn, is te danken aan een aanzienlijke subsidie van rijkswegen. Maak er gebruik van. Postacademiale vorming moet voor iedere docent een vanzelfsprekende zaak worden.

Mocht U onverhoopt op een der dagen genoodzaakt zijn, verstek te laten gaan, dan krijgt U, als deelnemer, naderhand toch een gestencild resumé, met literaturopgave, zodat U althans van de hoofdzaken van het besprokene op de hoogte zult zijn. Laat dus de onzekere datum voor U geen factor zijn, om U niet op te geven. Probeert U echter wel, zoveel mogelijk aanwezig te zijn. Aanmelding uitsluitend door girostorting. U wordt als deelnemer aan de Postacademiale Vorming beschouwd, als U een bedrag van f. 6. -- resp. f. 10. -- overgemaakt hebt op girorekening 527314 ten name van de Penningmeester van de Commissie Postacademiale Vorming der VGN te Den Haag. Vermeldt U dan op het girostrookje de plaats waar U de collegedag wenst bij te wonen. Zij, die de collegedagen in twee kringen wensen te volgen, dienen dubbel te betalen. Ook zij, die vorig jaar reeds deelnamen (en dat zijn er ruim 500) dienen zich opnieuw op te geven.

Daar door de uitbreiding der collegedagen de volgende cursus eerder begint, zouden wij het erg prettig vinden, indien U, als U het voornemen hebt, de collegedagen bij te wonen, zo spoedig mogelijk, maar in elk geval vóór de zomervakantie, de deelnemersbijdrage overmaakt. Te gelegener tijd ontvangt U dan van het kringbestuur uit de desbetreffende collegeplaats tijdig de convocaties voor de collegedagen.

De Commissie Postacademiale Vorming  
der VGN

\* \* \* \* \*

Conferentie van Duitse en Nederlandse historici in het Internationales

Schulbuchinstitut te Braunschweig 28 maart - 1 april 1966

Op maandag 28 maart j.l. begaven zich negen Nederlandse historici, verdeeld over twee auto's, naar Braunschweig, waar zij tijdig of vrij laat arriveerden naargelang zij onderweg al dan niet toeristische activiteiten verbonden aan de

bevrediging van culinaire behoeften. Zij zouden daar voor drie dagen in conferentie gaan met Duitse collega's in het Internationales Schulbuchinstitut, als zelfstandige instelling verbonden aan de Kant-Hochschule, staande onder leiding van Prof. Dr. Georg Eckert. Het doel van het instituut wordt in de statuten als volgt omschreven:

"die Durchführung von Forschungsarbeiten auf dem Gebiete der Lehrmittelgestaltung und der Unterrichtsmethoden. Ein besonderes Gewicht soll dabei auf den Geschichtsunterricht und verwandte Fächer im Hinblick auf die Pflege internationaler Zusammenarbeit gelegt werden".

Het is misschien de moeite waard later aan de hand van enige recente literatuur nader in te gaan op het streven, dat door het Schulbuchinstitut zo voortreffelijk wordt vertegenwoordigd.

Reeds tien jaren eerder, nl. van 1 - 4 augustus 1956, vergaderde te Braunschweig een Nederlandse delegatie met representanten uit het Duitse geschiedenisonderwijs. Toen sprak daar Drs. L. J. M. van de Laar over de banden tussen de Nederlanden en het Duitse rijk tot de Vrede van Munster. De voordracht van Drs. J. R. van der Leeuw was van meer precaire aard. Ze is terug te vinden in het Internationales Jahrbuch für Geschichtsunterricht, Bnd VI (1957/58) 98-108: Deutschland und die Niederlande im zweiten Weltkrieg. De resultaten van genoemde conferentie kan men aldaar aantreffen op blz. 198-201: Aus den Arbeitsergebnissen der 1. deutsch-niederländischen Historikertagung Braunschweig 1956.

Na de informele kennismaking op maandagavond werden dinsdagochtend de delegaties officieel verwelkomd in het Schulbuchinstitut, waarbij zelfs -tot niet geringe verbazing van de Nederlandse collega's- de televisie was ingeschakeld. Als eerste punt van het werkprogramma werd aan de orde gesteld een rapport van 50 blz. samengesteld door Mej. Ilse Spangenberg, Die Behandlung der niederländischen Geschichte in den Geschichtsbüchern der Bundesrepublik. De conclusies van Nederlandse zijde dienaangaande zullen naderhand in de vorm van aanbevelingen worden samengevat en gepubliceerd -hopelijk ook in Kleio-; hier volgen slechts enkele algemene opmerkingen.

Mag men over het algemeen niet klagen over de plaats die de Duitse geschiedenishandboeken inruimen voor Nederlandse aangelegenheden, daartegenover moet men constateren, dat heel vaak opvattingen worden weergegeven, die niet meer beantwoorden aan de huidige stand van de historische wetenschap. De auteurs zijn dikwijls wel enkele decennien achter.

Het is opvallend hoe veelvuldig de Noordelijke Nederlanden reeds in het begin van de Opstand protestant worden genoemd, terwijl de Zuidelijke Nederlanden dan als katholiek worden gekwalificeerd. Over de ware oorzaak van de scheiding tussen Noord en Zuid tast men in het duister, evenals over het karakter van de Pacificatie van Gent, de Unie van Atrecht en die van Utrecht en over de positie van de stadhouders. Tussen Karel V en Philips II laat men over het algemeen een wit-zwart-tegenstelling bestaan, terwijl het zicht op Alva on-

genuanceerd zwart blijft. Verschillende auteurs zien nog steeds in de V. O. C. dé grote bron van welvaart voor de Republiek, die men reeds na de Eerste Engelse oorlog definitief de plaats laat ruimen voor Engeland. Aan het overwicht van Holland wordt nagenoeg geen aandacht besteed.

De oorzaken van de afscheiding van België (1830 - 1839) en de bedoelingen die bij de opstandelingen voorzaten, zijn gecompliceerder dan in de Duitse schoolboeken wordt aangegeven.

Er is uitvoerig en bijzonder open gediscussieerd over hetgeen de Duitse boeken geven betreffende de bezettingsjaren 1940-1945. Het bombardement op Rotterdam dient vermeld te worden. Koningin Wilhelmina ging naar Engeland, maar samen met haar regering. Het Verzet vocht voor een bevrijding van het land, hetgeen niet kan worden aangegeven met het woord restauratie. Men kan ermee accoord gaan, dat het optreden van de Duitsers in bezette landen gedurende de Tweede Wereldoorlog en het verzet, dat zulks opriep, in een algemene paragraaf worden behandeld, zonder dat dit onderwerp bij elk land afzonderlijk weer gedetailleerd in de beschouwingen wordt betrokken.

Deze discussies over de Nederlandse geschiedenis in Duitse handboeken namen de dinsdag en een deel van de woensdagochtend in beslag. Duitse geschiedenis in Nederlandse handboeken stond voor de rest van de woensdag en voor de zitting op donderdagochtend op het programma. Collega Haak had in een tweetal rapporten bij elkaar gelezen hetgeen een vijftal bekende Nederlandse handboeken zeggen over vier themata, t. w. Friedrich Wilhelm I, Friedrich II der Grosse, Bismarck en de Republiek van Weimar. Nogmaals volsta ik met een algemene indruk van de discussies weer te geven. De exacte conclusies zullen ons in de vorm van "Empfehlungen" bereiken, die ongetwijfeld een publicatie in extenso verdienen.

De keuze der themata bracht met zich, dat meer de geschiedenis van Pruisen dan die van het Duitse rijk naar voren kwam. Ook de Nederlandse auteurs verdienen het verwijt vaak verouderde standpunten weer te geven. Er werd weinig waarde gehecht aan de obligate verhalen van anekdotische aard. De molenaar van Sanssouci werd zelfs helemaal naar het rijk der fabelen verbannen. Van Duitse zijde miste men in de voorstelling van de Pruisische vorsten vooral hun religieuze overtuiging: Friedrich Wilhelm I stichtte een Christelijk puriteins soldaten-staat; godsdienstige tolerantie kenmerkte hem. De calvinistische invloed op Friedrich II der Grosse verdient vermelding.

Een uitvoerige discussie ontspon zich rond het begrip militarisme, zonder dat men tot een definitie of omschrijving kwam, die de beide delegaties kon bevredigen. Misschien moet men onderscheid maken tussen militarisme en militaire staat. Mag men van militarisme pas spreken na 1890, in de Wilhelminische periode? Er bestond een zekere vrees, dat de Nederlandse auteurs van geschiedenis-handboeken zich op dit punt aan een zeker finalisme schuldig maken, m. a. w. dat zij een continuïteit zien vanaf Friedrich Wilhelm I tot en met Hitler.

Met verschillende bezwaren die de Duitse collega's inbrachten tegen de behandeling van Bismarck in onze boeken, moest de Nederlandse delegatie instemmen. Schrijvers van handboeken zouden zich op de hoogte dienen te stellen van de resultaten der veelvuldige besprekingen, die het Schulbuchinstitut organiseerde met historici uit Frankrijk, Denemarken en Oostenrijk. Ze zijn te vinden in verschillende afleveringen van het Internationales Jahrbuch für Geschichtsunterricht. Het is opvallend hoe nagenoeg de hele Duitse geschiedenis uit de betreffende periode geconcentreerd wordt rond de persoon van Bismarck: een sprekend voorbeeld van mythevorming.

De invloed die communisme of bolsjewisme zou gehad hebben op de revolutie voorafgaande aan de vestiging van de Republiek van Weimar, wordt schromelijk overdreven. Daarmee sluit men zich - ongewild natuurlijk - aan bij de voorstelling van zaken zoals die graag door de Nationaal-socialisten werd gegeven. Hetzelfde gevaar dreigt wanneer men zich niet nauwkeurig op de hoogte stelt van de toenmalige partijverhoudingen in de Rijksdag en daarbuiten. Onder de Republiek van Weimar heeft Duitsland, naast veel ellende, een "Wirtschaftswunder" gekend, dat niet onder deed voor het huidige, al deelde toen de grote massa daarin niet.

Voor wie intussen medelijden gekregen mocht hebben met hardwerkende collega's zij vermeld, dat het onthaal in Duitsland bijzonder gastvrij en gul was. Er was een officiële ontvangst ten stadhuize en een persconferentie. Wij zagen een toneelstuk van Günther Grass: Die Plebejer proben den Aufstand en maakten een excursie naar Goslar. Wij waren in het Herzog Anton Ulrich-Museum. Er werden eigen initiatieven ontwikkeld op het gebied der recreatie. Cultureel onverzadigbaren bezochten op de terugweg het Hermannsdenkmal en de abdij van Corvey. Intussen was het in Duitsland nog evenzeer winter als in Nederland.

Tenslotte de namen der deelnemers in alfabetische volgorde:

Van Duitse zijde: Prof. Dr. Georg Eckert, Prof. Dr. Anton-J. Gail, Dr. Helmut Greulich, K. Kwiet, Dr. Robert Multhoff, Prof. Dr. Alexander Scharf, Dr. Otto-Ernst Schüddekopf, Ilse Spangenberg, R. H. Tenbrock,

Van Nederlandse zijde: Prof. Dr. J. C. Boogman, Dr. J. A. Bornewasser, Drs. H. W. von der Dunk, Dr. P. A. M. Geurts, Dr. J. Haak, Drs. J. R. van der Leeuw, Drs. G. van Roon.

P. A. M. Geurts

WEGWIJZER VOOR DE STUDIE VAN HET COMMUNISME.

Als followup van de post-academiale cursus voor historici is mij gevraagd om een literatuurlijst op te stellen voor degenen, die belangstelling hebben voor het communisme. Het communisme als leef- en denksysteem in diverse landen (Rusland, China, O-Europa en andere gebieden der wereld) vertoont een heterogeniteit van verschijningsvormen en is in haar complexiteit niet mogelijk te benaderen vanuit één wetenschappelijke discipline. Hier geldt een pluralistische aanpak, d. w. z. een aanpak met behulp van verschillende referentiekaders, daar het communisme naast een politiek, ook een filosofisch en sociaal systeem wil zijn.

Voor een wetenschappelijke studie is een raadpleging der originele bronnen nodig en aangezien weinigen russisch, chinees of een andere oost-europese taal (te zwijgen van de publicaties in andere oosterse talen) lezen, zijn wij genoodzaakt boeken te raadplegen uit landen, die het communisme als politiek systeem bestrijden. Dat wil niet zeggen dat in de west-europese talen 1) geen objectieve boeken over het communisme verschijnen, maar uit kennis-sociologisch standpunt is voor een grondige studie de communistische bron onontbeerlijk. Wij zullen in dit artikel slechts de westerse bron raadplegen, een bron, die een enorme en talrijke publicatie voortbrengt. De opkomst van het communisme als wereldmacht stimuleert velen om een studie te maken van één der vele aspecten van het communisme. De overvloed van gedrukt materiaal over het communisme maken het voor een eenling onmogelijk een enigszins volledig inzicht te krijgen in de huidige stand van onderzoek. De bibliografie van Hammond 2) die niet volledig wil zijn, over één aspect van het communisme en wel de buitenlandse betrekkingen van de Sovjet Unie en het wereldcommunisme omvat . . . 1240 pagina's. In het kader van dit tijdschrift willen wij ons beperken tot het communisme als politiek systeem en slechts enige belangrijke werken van na de Tweede Wereldoorlog signaleren, die een verdere oriëntering wil stimuleren in de studie van het communisme.

Het hedendaags communisme wordt gekenmerkt door een polycentrisme 3). De term polycentrisme wordt het eerst gebruikt door Togliatti in 1956 om aan te duiden dat in het wereldcommunisme diverse uitstralingscentra aanwezig moeten zijn; rekening houdende met de andersoortige historische en culturele achtergronden der regionale gebieden. De verspreiding van het communisme vraagt een verscheidende aanpak en methode.

In ons literatuuroverzicht beperken wij ons tot de volgende onderwerpen:

- A. 1. Belangrijke bibliografieën en handboeken.
2. De ideologische problematiek.

- B. 1. De Sovjet Unie.
- 2. China
- 3. De Verhouding Peking - Moskou.
- 4. Het wereldcommunisme

C. Een wegwijzer in de bestaande tijdschriften.

\* \* \*

A.

Van de vele bibliografieën en handboeken, die een schat van verwijzingsliteratuur geven, noemen wij enige werken:

1. In bovengenoemde bibliografie van Hammond (nr. 12) zijn hoofdstukken aanwezig over het communisme als politiek systeem in de westerse en ontwikkelingslanden.
2. Onder redactie van twee bekende kenners van het communisme, Prof. Bochenski en Prof. Niemeyer is een handboek verschenen, waar 15 deskundigen over verschillende onderwerpen schreven, zoals de filosofische, sociologische, economische en politieke aspecten van het communisme, het recht, de godsdienst, literatuur, kunst en wetenschap, etc. in de communistische landen, met een uitgebreide bibliografie uit westerse en communistische bronnen, bijgehouden tot 1958, 4).
3. Een klein kostbaar werkje is dat van Lehmbuch, 5) een nieuw bewerkte uitgave van Helmut Gollwitzer's "Kleiner Wegweiser zum Studium des Marxismus-Leninismus". Veel aandacht is besteed aan de filosofische en ideologische problematiek. Voor een snelle oriëntering in de materie wordt dit boekje van 90 pg. sterk aanbevolen. De literatuur is bijgehouden tot 1958.
4. Een bibliografie van recente datum is die van Kolarz, 6). Dit boek is een bewerkte uitgave van Robert N. Carew Hunt, Books on Communism van 1959. Dit boek beperkt zich tot literatuur in de engelse taal.
5. Een goed naslagwerk waarin belangrijke documenten over de Chinese communistische partij vertaald zijn, is het boek van Brandt, Schwartz en Fairbank, 7).
6. Voor een bibliografie over de werken van Marx en de marxologie wordt aanbevolen:
  - a. van de franse marxoloog Maximilien Rubel 8).
  - b. twee artikelen in het Kölner Zeitschrift van 1958, 9).
7. Bij de studie van het communisme stuit men op begrippen zoals volksdemocratie, coëxistentie, partijlijn, imperialisme, etc. die in de communistische gedachtenwereld een andere betekenis hebben dan die gangbaar zijn in het westen. De Engelse politicoloog Carew Hunt analyseert deze politieke begrippen, waar hij authentieke russische bronnen raadpleegt. 10).

Ofschoon wij in dit artikel ons tot het politiek systeem willen beperken, is het onvermijdelijk om een paar werken aan te bevelen over de communistische maatschappij. Men moet beseffen dat er vele communistische samenlevingen zijn, gezien hun historische en culturele achtergronden, die in diverse landen verschillend zijn. Het communisme als politieke theorie wil de gehele mens vormen en voor kennis van het politiek systeem is het dienstig om ingelicht te zijn over de samenleving.

De Harvard Universiteit is in 1950 een studieproject begonnen voor een studie van het sociale systeem in Rusland, waar bekende geleerden als Talcott Parsons, Clyde Kluckhohn, David Dallin e. a. aan dit project verbonden zijn. Van de vier werken, die verschenen zijn, behandelt het boek van Inkeles en Bauer 11) het dagelijks leven. Empirisch materiaal heeft men verkregen van life-histories, questionnaires en interviews van russische emigranten in het westen. Een leesbaar pocketboek over de russische maatschappij is het werk van de Amerikaanse econoom/historicus Rostow, 12).

Inlichtingen van de eerste hand over het leven in Rusland zijn verzameld door de in Moskou geboren Akense hoogleraar in de politieke wetenschap Klaus Mehnert. Materiaal voor zijn boek heeft hij verkregen door zijn 13 reizen naar Rusland gedurende 1929 en 1959, 13).

Voor andere aspecten van de communistische samenleving in Rusland, China en andere communistische landen raadplege men bovengenoemde bibliografieën.

A. 2.

#### De ideologische problematiek

De geschriften van de zog. klassieken in het communisme, Marx, Engels en Lenin behoren tot de meest gelezen en becommentariseerde boeken in de wereldliteratuur. Vanuit deze geschriften worden inspiratie en richtlijnen gehaald voor de praktische politiek. Het is gebleken dat de officiële ideologie in Peking en Moskou slechts bepaalde relevante aspecten van Marx accentueren.

De volledige uitgaven van Marx en Engels van het bekende Marx-Engels Instituut in Moskou hebben in haar uitgaven enige veranderingen ondergaan. 14).

Een volledige bibliografie van de Geschriften van Marx vint men bij Rubel (nr. 18). Marx is een gecompliceerde persoonlijkheid en ondanks vele studies over hem, spreekt Rubel over "Marx de onbekende". Terecht is de stelling van Blumenberg dat men het Marxisme moet begrijpen vanuit de levensloop van Marx. (no. 9). De klassieke Marxbiografie is van Mehring 15), waar Mehring gebruik maakte van de briefwisseling van Marx met Engels.

De studie van het marxisme heeft na de tweede wereldoorlog een stimulans ge-

kregen in het bekend worden van bepaalde manuscripten, die Marx in 1844 geschreven heeft in Parijs, 16). Deze vroege werken van Marx benadrukken de vervreemding van de mens in de burgerlijke maatschappij.

De jonge Marx beschrijft de mens die door de sociale structuur vervreemd wordt van zijn wezenlijke bestemming. Baserende op deze anthropologische inzichten van de jonge Marx is een overvloed van literatuur aanwezig over de "jonge Marx", 17). Rubel schrijft dat men de jonge en latere Marx niet mag scheiden, zij leveren wel stof tot een Marx-interpretatie waaraan niet alleen stalinisten, maar socialisten, christenen en atheïsten, orthodoxen en revisionisten Marx proberen te annexeren.

In de communistische landen is een ontwikkeling gaande die het marxisme als een wijsgerige inspiratie wil zien en zich wil ontdoen van een dogmatische aanpak. Vooral bij de destalinisatie, na het 20e partijkongres van de Communistische Partij Rusland, zijn sterke stromingen merkbaar in de communistische landen, die van grote invloed blijken te zijn op de politieke ontwikkeling. Wij noemen slechts de namen van Bloch, Adam Schaff, Leszek Kolakowski en George Lukacs, 18).

De intensieve studie van Marx vraagt een vernieuwde studie van de voorlopers van Marx. De Marx-renaissance wordt bevrucht door nieuwe inzichten over Hegel (B. Corce, Ernst Bloch, Georg Lukacs). Over deze problematiek raadplege men Lehmbruch (nr. 5).

Over Friedrich Engels bestaat een (niet meer in de handel verkrijgbaar) boek van Mayer, 19).

Lenin heeft de leer van Marx in Rusland in praktijk gebracht, 20). Lenin wilde terugkeren naar de revolutionaire Marx en verwierp de sociaaldemocratie. Zijn geschriften "Wat te Doen?" (1902), "Over het Imperialisme" (1915), "Thesen over de revolutionaire actie in Rusland" (1915), "Staat en Revolutie" (1917) zijn een aanpassing van Marxleer aan typische russische situaties. De geschriften van Lenin zijn in Moskou verschenen in 35 delen (21).

De toepassing van Marx met de eigen inzichten van Lenin vormen een doctrine, die wij het Leninisme kunnen noemen 22). De politieke en filosofische aspecten van het Leninisme zijn grondig behandeld in het werk van Lefèvre 23).

Met het polycentrisme in het communisme is een discussie ontstaan of er gesproken kan worden van een eigen leer van de bekende niet-russische leiders. Genoemd mag worden: Roy, Maotsetung, Tito, Gramsci, Togliatti, Aidit e. a.) Hier is onderzoek en discussie nog aan de gang. Duidelijk is dat het oeuvre van Maotsetung en zijn aanpak in China om aan de macht te komen verschillend blijkt te zijn van die van het communisme in de Europese landen. 24). Van Tito zijn eigen gedachten verwerkt en men kantspreken van een eigen weg naar het socialisme/communisme in Joegoslavië 25).

Van historische waarde zijn verder de werken van en over Stalin 26) en van

Trotski 27).

Het standaardwerk over het dialectisch materialisme (Diamat) is dat van Gustav Wetter 28). Dezelfde schrijver heeft in de Fischer Bücherei tezamen met Wolfgang Leonhard een tweedelig pocketboek geschreven over de Sovjet-ideologie 29).

B.

Ook hier zijn wij uitgegaan van een keuze van de bestaande literatuur en zullen ons hoofdzakelijk beperken tot het politieke systeem. Voor verdere informatie gelieve men bovengenoemde bibliografieën te raadplegen. In de door ons genoemde boeken zijn vaak verwijzingen of een literatuurlijst aanwezig.

### 1. DE SOVJET UNIE.

In het Nederlands hebben Vernadski en Enno van Gelder 30) een geschiedenis van de Sovjet Unie geschreven. Een vaak geraadpleegd werk, waar een bibliografie aanwezig is, is het werk van Florinsky 31). Het politieke denken in de Sovjet Unie, vooral van die vóór de opkomst van het communisme is door Utechin beschreven 32). Voor een historisch inzicht in de botsing van russische en chinese belangen in Azië is (onder redactie van de Directeur van "Asian Studies" aan de Florida State University) een studie verschenen over de oostwaartse trek van de russen in het Aziatische gebied. 33).

De Russische Revolutie van 1917 die een caesuur betekent in de politieke geschiedenis van de Sovjet Unie is door velen beschreven. In het Nederlands is het boek verkrijgbaar van Bezemer met 15 pag. bibliografie over deze interessante periode 34).

Trotsky, Carr en Chamberlin hebben uitvoerig over deze revolutie geschreven 35).

Voor de geschiedenis van de Sovjet Unie na de revolutie raadplege men het boek van Von Rauch, de Kielse hoogleraar in de oosteuropese geschiedenis 36). Een eenvoudige, maar goede inleiding over russische politieke instellingen is het boek van de Engelse hoogleraar Scott 37).

Studies, analytisch van aard, zijn die van Hazard en Boris Meissner 38).

Over de communistische partij in Rusland heeft Fainsod geschreven, waar hij gebruik maakte van officiële Russische documenten en interviews met Russische emigranten 39).

De geschiedenis van de partij is uitvoerig behandeld in Schapiro's werk en dat van Armstrong 40). Voor de periode na Stalin bevelen wij drie werken aan: van Wolfgang Leonhard, Embree en Boris Meissner 41). Een algemeen werk over de buitenlandse politiek na Stalin is dat van Dallin 42). Degenen, die voor hun studie over de Sovjet Unie niet in staat zijn russische dagbladen te raadplegen, bestaat de mogelijkheid om een abonnement te nemen op een periodieke uitgave van de Joint Committee on Slavic Studies en

het Social Research Council 43).

## B. 2. CHINA

Voor een historisch perspectief van het slagen van de communistische revolutie in China moet men teruggaan naar de imperialistische politiek van het westen in de 19e eeuw, en de reactie van de elite en het volk van China.

Deze reactie uitte zich in toenemend verzet; politiek tegen de westerse indringers (later kwam Japan erbij), sociaal tegen de feodale structuur en de macht van de grootgrondbezitters en cultureel tegen het oude onderwijs-systeem.

De revolutie van 1911 en de komst van de Kuomintang bracht wel een politieke interne verandering, maar geen verandering in de sociale structuur. Het succes van de communistische revolutie komt, doordat het communisme in China rekening houdt met de noden van de massa 44).

Rostow en Walker beschrijven de eerste jaren van de machtsovername van Maotsetung in China 45). Voor een compact overzicht, gebruikmakende van westerse, chinese en russische bronnen kan men met vrucht gebruik maken van het werk van de in de V. S. woonachtige Chinakenner Tang 46).

Een eenvoudig "college"-boek is dat van Gluckstein 47), terwijl Thomas een meer gedetailleerde studie maakte over de politieke structuur van het land 48). Met nut kan men Blaustein 49) raadplegen voor officiële documenten van de Chinese republiek.

Hou Fu-Wu, hoogleraar aan de Universiteit van Massachusetts, behandelt in zijn boek de communistische indoctrinatie van het chinese volk 50), terwijl Lewis de political control van de communistische elite beschrijft 51).

Een kort maar duidelijk overzicht van de buitenlandse politiek vindt men in het boek van Boyd 52).

De Verhouding van China en de andere Aziatische staten vindt men in Doak Barnett's boek 53). In dit boek is een kort overzicht van de relatie van Peking en de communistische partijen in Azië. Onder redactie van dezelfde schrijver is een vergelijkende studie gemaakt over zes communistische partijen in Azië. (Japan, India, Indonesia, N. Vietnam, N. Korea en Mongolia) 54).

Hongkong fungeert momenteel als luisterpost, waar men veel gegevens uit China kan verkrijgen. Het Amerikaanse Consulaat Generaal ter plaatse publiceert regelmatig een overzicht van vertaalde artikelen uit de Chinese pers 55).

## B. 3. DE VERHOUDING PEKING/MOSKOU

Het machtsconflict van Peking en Moskou wordt gevoerd in een ideologisch kleed, dat niet gemakkelijk voor de buitenstaander te volgen is. De Kommunistische Partij China heeft een eigen ontwikkeling gemaakt, die historisch te verklaren is door de anderssoortige situatie in China. De K. P. China was voor de tweede wereldoorlog geen lid van de Komintern en vele aanwijzingen zijn er dat de huidige oligarchie, weliswaar bevrucht door Marx, Lenin en Stalin,

een eigen weg gezocht heeft, aangepast aan de massale noden van het land. Leng en Palmer beschrijven dat de vader van de Chinese revolutie Sun Yat-sen beïnvloed was door Lenin, maar dat hij zichzelf is gebleven. 56). Schwartz en North alsmede McLane brengen naar voren de onafhankelijke lijn van de Chinese kommunisten, vooral nadat de Li Li-san groep het onderspit moest delven ten gunste van Maotsetung. 57).

In de verhouding tussen Peking en Moskou kan pas van een konflikt gesproken worden, toen Stalin chinese aanspraken van een eigen weg tot het socialisme, alsmede een onafhankelijke koers van Maotsetung weigerde te honoreren. Ook Chroesjtjev kwam in konflikt met de chinezen en de strijd breidde zich uit, waarbij beide partijen vrienden probeerden te winnen onder de kommunistische partijen in Europa en de ontwikkelingslanden. Hudson, Lowenthal, Farquhar, Zagoria, Mehnert en Crankshaw beschrijven de groei van het konflikt. 58).

In het licht van de theorie van het hartland van Mackinder beschrijft Jackson het grensgebied China/Sovjet Unie. Ook hier is konfliktstof genoeg aanwezig. 59).

#### B. 4. HET WERELDKOMMUNISME

Na de tweede wereldoorlog breidde de macht van het kommunisme zich uit, allereerst in de Oosteuropese landen. Gegevens over deze landen vindt men in de serie "East Central Europe under Communists" onder redactie van Robert F. Byrnes. 60).

De eerste kommunistische partij, die de toorn van Stalin riskeerde was die van Yugoslavië en voor de eigen weg, die men hier volgde zijn gegevens aanwezig in de boeken van McVicker en Bobrowski. 61).

Een studie over het Yugoslavische kommunisme met een uitgebreide bibliografie vindt men in een Amerikaans rapport. 62).

De Poolse "dooi" en de ontwikkeling in Polen vindt men in twee recente werken van Staar en Hiscocks. 63).

Een studie over de aantrekkingskracht van het kommunisme is te vinden in het empirisch onderzoek van Almond. 64). Andere schrijvers benadrukken vanuit de kommunistische ideologie de noodzaak tot een expansie (Possony, Strausz-Hupe). 65). Daarvoor worden verschillende middelen en organisaties gebruikt, zoals dat door Bowen Evans en Barghoorn verwerkt is. 66). Uit verschillende bronnen blijkt het resultaat van de ontmoeting van het kommunisme met de verschillende godsdiensten en stromingen in de ontwikkelingslanden. Wij vermelden slechts twee interessante gevallen, die van Islam en Kommunisme en het Panafrikanisme en Kommunisme. 67).

Over het kommunisme in Azië, het Middenoosten, Afrika en Latijns-Amerika zijn diverse informatieve werken. 68).

Voor het werk van het Kommunistische Internationale kunnen wij bij Borkenau en Nollau terecht, 69).

De ideologische strijd tussen het westen en Peking en Moskou is nu te vinden in de technische hulp in de ontwikkelingslanden, waar wij duidelijk zien dat de ontwikkelingshulp vaak een instrument is van de buitenlandse politiek. 70).

### C. TIJDSCHRIFTEN OVER HET KOMMUNISME. 71).

Wij beperken ons tot de belangrijkste tijdschriften, die gemakkelijk toegankelijk zijn voor de lezer.

De ontwikkeling in het Kommunisme vooral nu in een polycentrische wereld is goed na te gaan uit de tijdschriften. In het Nederlands taalgebied vindt men in het tijdschrift Internationale Spectator \*) vele artikelen van deskundigen over het kommunisme. Een specifiek blad met als opzet de voorlichting over de Oost-West verhouding d. w. z. de verhouding van het westen met de communistische wereld is het tijdschrift "Oost-West". \*).

"Ost Europa" is een maandelijks uitgave van de Deutsche Gesellschaft für Osteuropakunde en behoort tot het beste tijdschrift over Oosteuropa. Een kroniek van de gebeurtenissen in de Oosteuropese landen en een uitvoerige bibliografie van boeken en tijdschriftartikelen in het Westen en Oosteuropa maken het blad tot een onmisbare gids voor degenen, die de Oosteuropese problemen ter harte gaan. \*).

Het engelse tijdschrift "Survey" is een kwartaaluitgave en behandelt Oosteuropese problemen door vele deskundigen. "Problems of Communism" is een tweemaandelijks uitgave van de United States Information Service. Dit blad en het "Bulletin" van het Institute for the Study of the USSR staan heel kritisch tegenover het kommunisme. In het laatste tijdschrift schrijven vele emigranten-geleerden uit de Oosteuropese landen. De "Oosteuropäische Rundschau" is een maandblad van de Free Europe Committee en geeft vele gegevens over de contemporaine situatie in Oosteuropa.

De volgende bladen zijn van kommunistische huize en zijn nuttig om te raadplegen, vooral wanneer men geïnteresseerd is in de kommunistische aanpak der problemen. Allereerst de "International Affairs", waar meningen verkondigd worden in overeenstemming met de officiële lijn in Moskou. Als spreekbuis van het ministerie van B. - Z. in Peking is te beschouwen "Peking Review". \*). Het officiële orgaan voor het wereldkommunisme, verschijnt in ongeveer 20 talen en die sympathiseert met de politieke lijn in Moskou is "Vraagstukken van Vrede en Socialisme" \*). Het tijdschrift van de Peking-groep in het buitenland is "Revolution". \*).

Voor Nederland verschijnt elke maand het C. P. N. -blad "Politiek en Cultuur".

- \*) zie 71). -

- 1) In het Nederlands taalgebied zijn weinig werken verschenen over het communisme. Wij noemen enige belangrijke werken van na de Tweede Wereldoorlog:
  - no. 1. W. Van Ravensteyn, De Wordings van het Communisme in Nederland, 1948.
  - no. 2. G. Kuypers, De Russische problematiek in het Sowjet staatsbeeld, 1954.
  - no. 3. P.N. Devolder, De communistische propaganda, 1957.
  - no. 4. W. Banning, Het communisme als politiek-sociale wereldreligie, 1951, verder van dezelfde schrijver:
  - no. 5. Kerk en Communisme, 1959.
  - no. 6. Karl Marx: Leven, leer en betekenis, Aulaserie no. 45, 1964. De vernieuwde belangstelling voor het Marxisme is ook te zien aan de volgende uitgaven.
  - no. 7. R.C. Kwant, De wijsbegeerte van K. Marx., 1961.
  - no. 8. B. Delfgaauw, De Jonge Marx, 1963.
  - no. 9. W. Blumenberg, Het leven van K. Marx: Aulaserie no. 197, 1965. De Uitgeverij/Boekhandel Pegasus in Amsterdam geeft communistische boeken uit, waarvan vele vertaald uit russisch of andere taal o. a.:
  - no. 10. Wat is dialectisch materialisme? 1964, en
  - no. 11. Wat is historisch materialisme, 1964. etc.
- 2) no. 12. Thamas T. Hammond, Soviet Foreign Relations and World Communism, a selected annotated bibliography of 7000 books in 30 languages, Princeton, New Jersey, 1965.
- 3) no. 13. Walter Laqueur, Leopold Labedz, Polycentrism, Praeger, New York, 1962.
- 4) no. 14. Joseph M. Bochenski, Gerhart Niemeyer, Handbuch des Weltkommunismus, Freiburg, München, 1958.
- 5) no. 15. Gerhard Lehmruch, Kleiner Wegweiser zum Studium der Sowjetideologie, Bonn, 1959.
- 6) no. 16. Walter Kolarz, ed. Books on Communism, London, 1963.
- 7) no. 17. Conrad Brandt, Benjamin Schwartz, John K. Fiarbank eds. A Documentary History of Chinese Communism, London, 1952.
- 8) no. 18. M. Rubel, Bibliographie des Oeuvres de Karl Marx, Paris, 1960.
- 9) no. 19. H.J. Liéber, P. Ludz: Zur Situation der Marxforschung in Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Jahrgang 1958, Heft 3, 4, pag. 446 en 658.
- 10) no. 20. R.N. Carew Hunt, Wörterbuch des kommunistischen Jargons, Herder Bücherei no. 35, 1958, originele uitgave in het engels van 1956.
- 11) no. 21. Alex Inkeles, Raymond A. Bauer, The Soviet Citizen, Daily life in a totalitarian Society, Cambridge, Mass. 1961.

- 12) no. 22. W. W. Rostow, *The Dynamics of Soviet Society*, Mentor Book no. 121, New York, 1954.
- 13) no. 23. Klaus Mehnert, *Der Sowjetmensch*, Fischer Bücherei, no. 388, Hamburg, 1962.
- 14) no. 24. Van het Marx-Engels Instituut bestaat de eerste uitgave uit 29 delen, de tweede uitgave tot nu toe uit 26 delen.  
no. 25. De Oostberlijnse Dietz-Verlag geeft een tweedelig verzamelwerk uit: Karl Marx, Friedrich Engels, *Ausgewählte Schriften in zwei Bände*, Berlin, 1954.
- 15) no. 26. F. Mehring, *Karl Marx, Geschichte seines Lebens*, Leipzig, 1918. Lange tijd uitverkocht, momenteel aanwezig in Amerikaanse vertaling, Ann Arbor, paperback, AA 73, 1962.
- 16) no. 27. Voor het eerst gepubliceerd in 1932, zie in Siegfried Landshut, uitg. Karl Marx, *Die Frühschriften*, Stuttgart, 1953.
- 17) Wij noemen slechts enige belangrijke werken:  
no. 28. Heinrich Popitz, *Der entfremdete Mensch*, Basel, 1953.  
no. 29. Jean - Yves Calvez, *La pensée de Karl Marx*, Paris, 1956.  
no. 30. *Marxismusstudien*, Schriften der Studiengemeinschaft des Evangelischen Akademien, Tübingen, 1954.  
no. 31. Verder het art. van P. C. Ludz, *Der politische Aspekt der Entfremdung*, Osteuropäische Rundschau, Jahrgang XI, Mei 1965, pag. 3 e. v.  
no. 32. Leopold Labedz ed. *Revisionism, Essays on the history of Marxist Ideas*, New York, 1962.
- 18) no. 33. Ernst Bloch, *Das Prinzip Hoffnung*, Berlijn, 1954, 1955, 1959.  
no. 34. Adam Schaff, *Marx oder Sartre*, Wien, 1964.  
no. 35. Leszek Kolokwski, *Der Mensch ohne Alternative*, München, 1960.  
no. 36. George Lukacs, *Geschichte und Klassenbewusstsein*, Berlin, 1923.
- 19) no. 37. G. Mayer, *Friedrich Engels, Twee delen*, Den Haag, 1934 (in de duitse taal).
- 20) no. 38. Zie hiervoor het boekje Nina Gourfinkel, *Lenin, Pictura*, 1960.
- 21) no. 39. De werken van Lenin in de duitse taal zijn:  
*Lenin, Ausgewählte Werke*, 12 Bände, Wien, Berlin 1927 - 1937.  
In Dietz-Verlag is in 1961 een driedelig verzamelwerk verschenen van Lenin.
- 22) no. 40. Alfred G. Meyer, *Leninism*, 1957.
- 23) no. 41. Henri Lefebvre, *La pensée de Lénine*, Paris, 1927.
- 24) no. 42. *Selected Works of Maotsetung*, 4 delen, London, 1954.  
no. 43. Stuart R. Schram, *The political thought of Maotsetung*, London, 1963.
- 25) no. 44. Charles, P. McVicker, *Titoism, pattern for international communism*, London, 1957.
- 26) no. 45. *Stalin, Works*, Moscow, 13 delen, 1953 - 1955.  
zie verdere werken in Hammond (no. 12).

- 27) no. 46. L. Trotzki, Die permanente Revolution, Berlin, 1930.  
no. 47. In de biografie van Trotzki, zie Isaac Deutscher, The Prophet Armed, Trotzki 1879-1921 London, 1954, The Prophet Unarmed, Trotzki 1921-1929 London, 1959.
- 28) no. 48. Gustav A. Wetter, Der dialektische Materialismus, 1960.
- 29) no. 49. Fischer Bücherei, no. 460/461, 1962:  
Gustav A. Wetter, Dialektischer und historischer Materialismus.  
Wolfgang Leonhard, Die politischen Lehren.
- 30) no. 50. Vernadski, Geschiedenis van Rusland, twee delen, 1947.  
no. 51. H. A. Enno van Gelder, Rusland, epos van leed en strijd, twee delen, 1949.
- 31) no. 52. Michael T. Florinsky, Russia, a history and an Interpretation, 1953.
- 32) no. 53. S. V. Utechin, Russian Political Thought, 1964.
- 33) no. 54. George Alexander Lensen, e. d., Russia's Eastward Expansion, 1964.
- 34) no. 55. J. W. Bezemer, De russische revolutie in westerse ogen, stemmen van ooggetuigen maart 1917 - maart 1918, 1956.
- 35) no. 56. L. Trotzki, The History of the Russian Revolution, 1937.  
no. 57. Edward Hallet Carr: The Bolschevik Revolution, 1917-1923, drie delen, 1951-1953.  
no. 58. William Henry Chamberlin, The Russian Revolution, 1917-1921, twee delen, 1935.
- 36) no. 59. Georg von Rauch, Geschichte des bolschewistischen Russland, Fischer Bücherei, 512/513, 1963.
- 37) no. 60. Derek J. R. Scott, Russian Political Institutions, 1961.
- 38) no. 61. John N. Hazard, The Soviet System of Government, 1957.  
no. 62. Boris Meissner, Russland in Umbruch, 1951.
- 39) no. 61. Merle Fainsod, How Russia is ruled, 1953.
- 40) no. 62. Leonard Schapiro, The Communist Party of the Soviet Union, 1959.  
no. 63. John A. Armstrong, The politics of Totalitarianism, Vol. 3.: A History of the Communist Party of the Soviet Union, 1961.
- 41) no. 64. Wolfgang Leonhard, Kremlin ohne Stalin, 1959.  
no. 65. G. D. Embree, The Soviet Union between the 19th and the 20th Party Congress, 1952-1956, 1959.  
no. 66. Boris Meissner, Russland unter Chruschtschow, 1960.
- 42) no. 67. David J. Dallin, Soviet Foreign Policy after Stalin, 1961.
- 43) Current Digest of the Soviet Press, wekelijks vertaalde artikelen uit de russische dagbladen en periodieken, zonder commentaar der vertalers (405 West, 117th Street, New York, 27, N. Y.).
- 44) no. 68. Ping Chia-Kuo, China, new age and new outlook, 1960.
- 45) no. 69. Walt. W. Rostow e. a. The Prospects for Communist China, 1954.

- 45) no. 70. Ricard L. Walker, China under Communism, the First Five Years, 1955.
- 46) no. 71. Peter S. Tang (Tang Sheng-Hao), Communist China Today, Domestic and Foreign Policies, 1957.
- 47) no. 72. Y. Gluckstein, Mao's China, 1957.
- 48) no. 73. S.B. Thoma, Government and Administration in Communist China, 1955.
- 49) no. 74. Albert P. Blaustein ed., Fundamental Legal Documents of Communist China, 1962.
- 50) no. 75. Hou Fu-Wu (Franklin W. Houn), To change a nation, Propaganda and Indoctrination in Communist China, 1961.
- 51) no. 76. John Wilson Lewis, Leadership in Communist China, 1963.
- 52) no. 77. R.G. Boyd, Communist China's Foreign Policy, 1962.
- 53) no. 78. A. Doak Barnett, Communist China and Asia, A Challenge to American Policy, 1961.
- 54) no. 79. A. Doak Barnett, ed., Communist Strategies in Asia: A comparative Analysis of Governments and Parties, 1963.
- 55) Survey of the China Mainland Press, uitgave van U. S. Consulate General te Hongkong.
- 56) no. 80. Shao-Chuan Leng, Norman D. Palmer, Sun Yat-sen and Communism, 1961.
- 57) no. 81. Benjamin I. Schwartz, Chinese communism and the rise of Mao, 1951.
- no. 82. Robert C. North, Moscow and Chinese Communists, 1953.
- 58) no. 83. G.F. Hudson, Richard Lowenthal, Roderick MacFarquhar, The Sino-Soviet Dispute, 1962.
- no. 84. Donald S. Zagoria, The Sino-Soviet Conflict, 1956-1961. 1962.
- no. 85. Klaus Mehnert, Peking und Moscow, 1963.
- no. 86. Edward Grankshwa, The new Cold War Moscow v. Peking, 1962. (Ned. vert. Prisma, no. 915).
- 59) no. 87. W.A. Douglas Jackson, The Russo. Chinese Borderlands; Zone of Peaceful Contact or Potential Conflict, 1962.
- 60) no. 88. In de "East-Central Europe under the Communists" zijn de volgende delen aanwezig: over Albanië, Bulgarije, Tsechoslowakije, Hongarije, Polen, Rumenië en Jugoslavië, uitgave van Free Europe Committee, Praeger New York.
- 61) no. 89. Charles P. McVicker, Titoism, Pattern for International Communism, 1957.
- no. 90. C. Bobrowski, La Yougoslavie Socialiste, 1956.
- 62) no. 91. Yugoslav Communism, a critical study, uitgave voor Committee on the Judiciary, U.S. Senate, 87th Congress, first session, 18 oktober 1961.
- 63) no. 92. Richard F. Staar, Poland, bridge for the abyss?, an Interpretation of Developments in Post war Poland, 1963.

- 54) no. 94. Gabriel A. Almond, *The Appeals of Communism*, 1954.
- 65) no. 95. Stefan T. Possony, *A Century of Conflict; Communist Techniques of World Revolution*, 1953.
- no. 96. Robert Strausz Hupe, e. a. , *Protracted Conflict*, 1959.
- 66) no. 97. F. Bowen Evans ed. , *Worldwide Communist Propaganda Activities*, 1955.
- no. 98. Frederick, C. Barghoorn, *The Soviet Cultural Offensive, The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy*, 1960.
- 67) no. 99. Khalifa A. Hakim, *Islam and Communism*, 1953.
- no. 100. George Padmore, *Pan Africanism or Communism?, the Coming struggle for Africa*, 1956.
- 68)       Keuze over het Communisme in Azië:
- no. 101. Walter Z. Laqueur, *Communism and Nationalism in the Middle East*, 1956.
- no. 102. Malcolm D. Kennedy, *A History of Communism in East Asia*, 1957.
- no. 103. John H. Kautsky, *Moscow and the Communist Party of India*, 1956.
- no. 104. Robert A. Scalapino, *North Korea Today*, 1963.
- no. 105. P. J. Honey, *Communism in North Vietnam*, 1963.
- no. 106. Arnold C. Brackman, *Indonesian Communism*, 1963.
- over het communisme in Afrika is geen apart boek aanwezig, vele gegevens zijn aanwezig in tijdschriften (zie ad C.).
- Wij noemen slechts:
- no. 107. Charles Grove Haines ed. , *The Threat of Soviet Imperialism*, 1954.
- Het beste algemene werk over communisme in Latijns-Amerika is dat van:
- no. 108. Robert J. Alexander, *Communism in Latin America*, 1957 (herdruk in bewerking).
- 69) no. 109. Franz Borkenau, *World Communism, a History of the Communist International*, 1962.
- no. 110. Gunther Nollau, *Die International; Wurzeln und Erscheinungsformen des proletarischen Internationalismus*, 1959.
- 70) no. 111. Erik Boettcher e. a. , *Ostblock, EWG und Entwicklungsländer*, 1963.
- no. 112. Sven Hamrell, Carl Gosta Widstrand, *The Soviet Bloc, China and Africa*, 1964.
- no. 113. *Studien zur Aktivität des Ostblocks in den Entwicklungsländern*, Uitgave van Forschungsstelle der Friedrich Ebert Stiftung, 1963.
- no. 114. Robert Loring Allen, *Soviet Influence in Latin America; the Role of Economic Relations*, 1959.
- no. 115. George Liska, *The New Starecraft*, 1960 (niet i. b. over communisme, maar geeft veel politiek inzicht over de ontwikkelingshulp)

Internationale Spectator, Tijdschrift voor internationale politiek, Uitgave van Ned. Genootschap voor Internationale betrekkingen en het belgisch Kon. Inst. voor Intern. Betrekkingen, verschijnt twee maal per maand, Alexanderstraat 2, Den Haag.

Oost-West, Adm. adres: Van Stolkweg 10, Den Haag.

OstEuropa, onder leiding van Klaus Mehnert,

Survey, a Journal of Soviet and East European Studies onder red. van Walter Laqueur en Leo Labedz, uitgave London.

Problems of Communism, red. Abraham Brumberg, uitg. U.S. Information Agency, te Washington.

Bulletin van het Institute for the Study of the USSR, uitgegeven in München, red. Nikolai Galay.

Osteuropaischer Rundschau, vroeger geheten Hinter dem Eisernen Vorhang; is van het Free Europe Committee, een Amerikaanse organisatie, die de politieke situatie in Oosteuropa niet kan accepteren.

International Affairs, maandblad onder redactie van T. A. Marchenko te Moskou.

Peking Review is een weekblad en wordt te Peking uitgegeven.

Vraagstukken van Vrede en Socialisme is het theoretisch en informatietijdschrift van de communistische en arbeiderspartijen.

Politiek en Cultuur is het orgaan van de CPN, gewijd aan de theorie en praktijk van het marxisme-leninisme, (zoals dat door de partijleiding geaccepteerd is).

Revolution onder een internationale redactie verdedigt het Peking-standpunt in de internationale politiek. Het blad wordt in Parijs uitgegeven.

Drs. F. O. G. Kho Mariakasih.

\* \* \* \* \*

## COMMUNISME

Door omstandigheden kon er geen afzonderlijk verslag opgesteld en uitgegeven worden van de conferentie over het Communisme, gehouden in het Kupersoord in Amersfoort, mei 1965. Mede om de opgegeven literatuur en stellingen meenden we toch - ook in verband met de capita selecta op het toekomstig eindexamen - te elfder ure nog een korte samenvatting van het gesprokene te geven op grond van gemaakte aantekeningen.

Prof. Dr. B. Delfgaauw sprak over: "Tweeërlei democratie"

Hij ging uit van het volgende vijftal stellingen:

1. De democratische en de vrijheidsgedachte zijn onverbrekelijk met elkaar verbonden. De realisering van de vrijheid heeft haar eigen geschiedenis van de Déclaration des droits de l'homme tot de Universele Verklaring van de rechten van de Mens.
2. Met de franse revolutie begint de verwerkelijking der politieke democratie. Met Marx de verwerkelijking der economische democratie.
3. Oost en West kennen t.o.v. de democratie een tegenstelling tussen verwerkelijkte economische democratie enerzijds, verwerkelijkte politieke democratie anderzijds.
4. Een volledige realisering der democratie vereist een samengaan van politieke en economische democratie.
5. Er is geen staats- noch maatschappijvorm, die volkomen democratie en vrijheid waarborgt. De volkomen staat of maatschappij is een utopie.

Hij gaf de volgende literatuur op:

Prof. Dr. W. Banning, Karl Marx (Utrecht 1960),  
Prof. Dr. Kwant, De wijsbegeerte van Karl Marx (Utrecht 1961),  
Prof. Dr. B. Delfgaauw, De jonge Marx (Baarn 1962),  
Prof. Dr. J. de Graaf, Europese Dialoog in Moskou (Assen 1956)

Korte samenvatting van het referaat:

Hoewel de stellingname van de spreker (volgens eigen mededeling) grotendeels het laatste hoofdstuk vormt van de studie over de jonge Marx, moge hier toch een samenvatting van het gesprokene volgen:

Algemeen duiden we de wereld achter het ijzeren gordijn met: communistische wereld aan; het westen met: de vrije wereld. Met het laatste steken we een pluim op de eigen hoed. Tegenstanders spreken echter van de kapitalistische wereld, terwijl daarnaast ook de termen: liberale wereld en ook de niet-communistische wereld gebruikt worden.

Democratie heeft als kenmerk: algemene verkiezingen met vrije, geheime stemming. Er is een keuzemogelijkheid tussen verschillende kandidaten. Voorlichting over de kandidaten is alzo nodig: dus persvrijheid, vrijheid van meningsuiting, vrijheden die dan ook zijn vastgelegd in de grondwet.

De Franse revolutie bevrijdde de derde stand, maar niet de vierde, die van de arbeiders, van het volk. Zo ontstond in het westen een politieke democratie, waaraan door het lager worden van de kiesgerechtigde leeftijd een steeds groter deel van de bevolking deel kreeg.

Marx wilde deze grondbeginselen van de politieke democratie doorbreken (dus niet omverwerpen). Immers de politieke democratie kent machtigen (de rijken, de werkgevers) en machtelozen (werknemers, niet beschikkend over machts-

middelen) en blijft abstract. Ze wordt alleen concreet als ze tevens tot een economische democratie wordt. Dit is mogelijk als het industrieel apparaat gemeenschappelijk bezit wordt en het vrije kapitalisme verdwijnt. De kapitalisten zullen deze ontwikkeling trachten tegen te houden door een contra-revolutie te ontketen. Om dit te voorkomen is een dictatuur van het industriële proletariaat nodig. Lenin had echter met boeren te doen, die daarvoor niet geschikt waren. Daarom stelde hij de dictatuur van de communistische partij. Deze pretendeert het volk te vertegenwoordigen en maakt uit wat voor het volk goed is. Dit is echter in strijd met de ideeën van Marx. Er is dus geen politieke democratie, hoogstens een democratie binnen de partij.

In het westen zijn we nog niet aan de economische democratie van Marx toe, in het oosten zijn ze er voorbijgeschoten, waar de politieke democratie in vrijheid voor allen niet bestaat. Ware democratie vereist een bepaalde mentaliteit en een bepaalde levenshouding. Een grondwet kan deze vereisten niet garanderen.

Prof. Dr. J. W. Bezemer: Democratie in de Sowjet Unie; actuele verhoudingen.

De spreker gaf een paraphrase van de volgende, uitvoerige stellingen:

1. De opvattingen over wat democratie is, vertonen in de Sowjet-Unie en ten onzent een sterke gelijkenis. Wanneer Russische schrijvers willen aantonen dat de Sowjet-Unie een democratische staat is, dan wijzen zij op het bestaan van bij algemeen kiesrecht verkozen, vertegenwoordigende lichamen en op de toekenning van grondrechten aan de burgers (vrijheid van woord, vrijheid van vereniging en vergadering, vrijheid van drukpers). De Russische communisten beschouwen zich als voortzetters van de westerse traditie.
2. In de staatkundige praktijk van de Sowjet-Unie zijn deze ook door sowjet-schrijvers als democratisch erkende beginselen buiten werking gesteld door de regerende communistische partij. Deze partij beschouwt zich als de belichaming van de ware wil en het ware belang des volks en duldt slechts een zodanig gebruik van het kiesrecht en van de grondrechten dat deze aanspraak bevestigt. Dit roepingsbesef van de communistische partij heeft in het gunstigste geval een autoritair, in het ongunstigste geval een tyranniek bewind opgeleverd.
3. De staatsleer van de Russische communisten beschouwt het huidige staatsbestel van de Sowjet-Unie als een stelsel met een beperkte opdracht. Het dient de opbouw van een communistische samenleving. In deze samenleving zal de ware vrijheid zijn verwezenlijkt. Deze vrijheid zal geen politiek karakter dragen, want de communistische samenleving zal staatloos zijn. Terecht heeft de Italiaanse socialist Gaetano Arfe dan ook opgemerkt dat in de leninistische staatsopvatting de vrijheid gedurende het gehele overgangstijdperk van de communistische machtsovername tot de intrede van het communisme op geen enkel ogenblik "een concrete vorm aanneemt in wetten en instellingen".

4. De tyrannie van Stalin wordt in de Sowjet-Unie thans beschouwd als een inbreuk op de (als democratisch beschouwde) staatsorde. De destalinisatie kan de vraag doen rijzen of een democratische evolutie van het Russische communisme in het verschiets ligt. De behandeling van het Stalinvraagstuk wijst voorshands niet in deze richting. Men heeft uit de veroordeling van Stalins terreur niet de conclusie getrokken dat het politieke stelsel hervorming behoeft. Het tyrannieke karakter van Stalins bewind wordt verklaard uit de persoonlijke eigenschappen van de leider, zijn ziekelijke achterdocht en zijn ziekelijke ijdelheid. Deze verklaring kan zich beroepen op het gezag van Lenin. Immers, toen deze aan het eind van zijn leven voorstelde Stalin van het ambt van secretaris-generaal te ontheffen, gold zijn bezorgdheid niet het systeem, dat naar hij erkende "een onmetelijke macht" in diens handen had geconcentreerd, maar de persoonlijkheid van Stalin, waarin hij tyrannieke trekken had ontdekt. Hij stelde daarom voor Stalin door een betere functionaris te vervangen. Van de mogelijkheid van een beknotting van de macht van de secretaris-generaal maakte hij met geen woord melding. Zowel voor Lenin als voor Chroestsjow is machtsmisbruik in de Sowjet-Unie derhalve een zaak van personen en niet van instellingen. Op de destalinisatie zijn dan ook geen staatkundige hervormingen gevolgd. Men heeft er zich toe beperkt in de definitie van de sowjetstaat het begrip dictatuur van het proletariaat te vervangen door het begrip volksstaat.
5. Het is derhalve onjuist de ontwikkeling van het communistisch systeem in de Sowjet-Unie na de dood van Stalin te karakteriseren als een democratisering. Wat heeft plaatsgegrepen is de overgang van een terroristisch naar een meer ordelijk autoritair regime. De recente afzetting van Chroestsjow moet niet worden opgevat als een blijk van democratie, maar als een symptoom van groeiend zelfbewustzijn in de kleine kring van topfiguren. Dit wijst eerder in de richting van een evolutie naar een oligarchisch systeem dan in de richting van een evolutie naar een democratisch systeem. Een oligarchisch systeem zou ongetwijfeld het best passen bij de zeer autoritaire instelling van de huidige politieke elite van de Sowjet-Unie.

De inleider gaf de volgende, beredeneerde literatuur op:

Als het standaardwerk over het politiek systeem van de Sowjet-Unie wordt op het ogenblik beschouwd het boek van Merle Fainsod, How Russia is ruled, (2nd ed. 1963).

Kleinere overzichten zijn: D. J. Scott, Russian Political Institutions (1961) en John Hazard, The Soviet System of Government (1960)

Ter voorbereiding van een discussie over het probleem van de democratie in de Sowjet-Unie lijken mij de volgende drie geschriften bijzonder geschikt:

Leonard Schapiro, The Origin of the Communist Autocracy (1955), dat de vestiging beschrijft van het politiek systeem dat zich in grote trekken tot op de huidige dag heeft gehandhaafd.

I. Deutscher, Stalin. A Political Biography (1949 en latere edities), dat naar mijn mening nog steeds het beste boek over de figuur en het systeem van Stalin is.

N. S. Chroestsjow, Geheime rede over de persoonsverheerlijking gehouden op het twintigste partijcongres op 25 februari 1956. Van deze rede van Chroestsjow (die in de Sowjet-Unie nooit is gepubliceerd) zijn in het buitenland vele uitgaven verschenen. (zie bv. The Anti-Stalin Campaign and International Communism. A Selection of Documents, 1956). Dit Document verdient nauwkeurige studie, niet alleen om wat het zegt over het verleden, maar ook om het licht dat het werpt op de opvattingen over politiek van de politieke elite in de Sowjet-Unie.

Over de ontwikkeling van de Sowjet-Unie na de dood van Stalin is een zeer bruikbaar boek: Wolfgang Leonhard, The Kremlin since Stalin (1962).

Korte samenvatting van het referaat:

Rusland heeft ook de bekende grondrechten in zijn constitutie evenals het westen. Dit bewijst dat men er waarde aan hechtte: het communisme is immers voortgekomen uit de democratie. Het communisme wil in tegenstelling tot het fascisme in zekere zin wel democratie. De statuten spreken van democratie in de communistische partij. In de staatkundige praktijk heeft men de democratische gedachte buiten werking gesteld. Eerst als de communistische opbouw is voltooid, zal er sprake zijn van vrijheid. Er is nu nog machtsuitoefening nodig. Maar zegt Burckhardt (in "Weltgeschichtliche Betrachtungen"): "Die Macht ist böse". Hoe echter machtmisbruik te voorkomen? Niet door de macht te beperken, maar door een staatloze samenleving te vestigen, want dan is er geen machtsuitoefening meer. Het is dus de taak om die samenleving voor te bereiden, welke men binnen afzienbare tijd te verwezenlijken acht. Tal van problemen worden op deze wijze naar de toekomst verschoven.

Hoe de machtsuitoefening nu te rechtvaardigen? Deze is nodig om de voorwaarden voor de vestiging van de communistische ideaalstaat te vervullen. Deze macht heeft allereerst een economische functie: er is een materieel-technische basis nodig om de massa tot een hoger levenspeil te brengen; verder ook een educatieve functie: de mensen moeten geschikt gemaakt worden voor de ideaalstaat, via pers, radio, televisie en schoolonderwijs.

Lenin hield nog aan de staatsvorm vast om de tegen-revolutie van de kapitalisten en kapitalistische landen te bestrijden.

In afwachting van de opheffing van de staat doet men niets om machtmisbruik te voorkomen. Dat misbruik is een onopgelost probleem in de Sowjet-Unie. De regering van Stalin was een nachtmerrie; er was geen staatsbelang, die deze terreur kan verklaren; alleen de persoonlijkheidsstructuur van Stalin.

De destalinisatie is geen democratisering. Men spreekt in deze overgangstijd naar de staatloze samenleving van: volksstaat, die tussen de dictatuur van het proletariaat en de communistische heilstaat in ligt. Het is deze inschuiving door door China zeer kwalijk wordt genomen.

Eerst als men in Rusland ziet dat de staat een permanent facet van de samenleving vormt, is een werkelijke, politieke democratie mogelijk.

Prof. Dr. E. Zürcher: Actuele verhoudingen in China

De referent sprak naar aanleiding van de drie volgende stellingen

1. De agrarische revolutie heeft - afgezien van de economische gevolgen - twee resultaten van uitzonderlijk belang opgeleverd: het doorbreken van het paternalistische clan- en familieverband, en de integratie van de tot dusverre vrijwel autonome en particularistische dorpsgemeenschap in het geheel van de natie.
2. Door bewuste verwerking en adaptatie van traditionele cultuurelementen, door het voortleven van culturele tradities en technieken, en door een in de zestiger jaren nog versterkt isolement krijgt in China het communisme, meer dan in enig ander land, een autochtoon karakter.
3. De Chinese agressiviteit t.o.v. het westen komt in hoge mate voort uit een volslagen gebrek aan kennis en feitelijke informatie omtrent de situatie en de sociale toestanden in de westerse wereld.

Verder gaf de spreker de volgende literatuur op:

Franke, W., Das Jahrhundert der Chinesischen Revolution

B. Schwartz, Chinese Communism and the Rise of Mao

G.B. Cressey, Land of the 500 Million

Brandt, Schwartz & Fairbank, A Documentary History of Chinese Communism

Cheng Chu-Yuan, Communist China's Economy 1949-1962

E.S. Kirby, Contemporary China (5 dln, vooral deel V, 1961-'62, dat het laatst verschenen is)

Th. Chen, Thought Reform of the Chinese Intellectuals

C.K. Yang, A Chinese village in early communist transition

C.K. Yang, The Chinese family in the communist transition

Mao Tse-tung, Verzameld werk (4 dln, in Engelse of Duitse editie)

Korte samenvatting van het referaat:

Het communisme in China heeft een autochtoon karakter. Dit is het gevolg van een welbewuste cultuurpolitiek van Mao-tsje-tung om oude instellingen een nieuwe inhoud te geven. Dit eigen karakter is versterkt door en na de breuk met Rusland en is sterk nationalistisch gekleurd. De leus is: uit eigen kracht weer omhoog. Dus niets overnemen van het westen: er wordt sedertdien

b.v. geen westerse muziek gespeeld.

Daar + 80 % van de bevolking op het platteland leefde, moest de communistische revolutie gebaseerd zijn op de boeren. Tot 1953 had er verdeling van grondbezit plaats. Tussen 1953 en 1957 werden bedrijven gecollectiviseerd en vooral in 1956 werden de boeren georganiseerd tot wederzijdse hulpploegen. Deze groeiden tot lagere corporaties uit en deze weer tot dorpscorporaties - te vergelijken met kolchozen. In 1958/'59 vervingen volkscommunes, die + 40.000 à 50.000 leden omvatten, de indeling in districten. Hierdoor is 't het communisme gelukt in + 15 jaar een diep gewortelde traditie te doorbreken.

Hoe is deze verandering op het platteland tot stand gekomen? In de veertiger had een dorp + 1000 inwoners met + 200 huizen. Het stuk bouwland, dat de dorpsbewoners bezaten, was versnipperd en werd op zeer primitieve wijze bewerkt. Het merendeel van de dorpsbevolking leefde op een bestaansminimum; allen moesten daarom meewerken, ook de kinderen. Verder moest 40 à 50 % van de opbrengst voor de pacht dienen, daar de bevolking in de handen van woekeraars was, die 100 % rente vroegen.

Clan- en familielevens beheersten het dorpsleven. Tussen de clans was een grote rivaliteit; ze hadden eigen straten, eigen stadsgedeelten. Soms vormde de hele dorpsbevolking één clan, waar men zelden buiten kwam. Vandaar een grote onbewegelijkheid van de boerenbevolking. Het clanprestige werd bepaald door het grondbezit. De clan had te zorgen voor de cultus van de voorouders van de clan.

Een familie omvatte in doorsnee 3 generaties, idealiter 5; allen onder één dak. Er was een stelsel van rechten en plichten: prioriteit aan de oudere generatie, onderwerping van de vrouw aan de man. De mens had in de clan een gevoel van geborgenheid.

Ook het huwelijk was een collectieve aangelegenheid van de clan: doel was voortzetting van de familie, verzorging van de ouders op hun oude dag. Daarom hadden de huwelijkskandidaten zelf niets over de keuze van de partner te zeggen.

De clan kende al collectieve ondernemingen; zij kon mensen mobiliseren voor de aanleg van dijken, polders, wegen, enz. De clan organiseerde ook feesten, sprak recht, legde straffen op. De rijken (nooit erg rijk) kregen, als ze + 65 jaar waren, de leiding in de clan. De clan trok zich weinig aan van de staat, wier gezag niet verder reikte dan de districtsbesturen. In het dorp heersten informele, traditionele gezagsstructuren. Dit was dan ook het zwakke punt voor het nationale China. Daardoor kon het communisme ook gemakkelijk de overwinning behalen, dat tevens het centrale gezag vestigde door het clanverband te doorbreken. Immers het appelleren aan klassebewustzijn en klassesolidariteit was onmogelijk, daar deze functies in de clan ontbraken. Deze hief in zich de klassenstrijd op, want ze ging uit van de principiële ongelijkheid van de mensen, welke berustte op leeftijd (eerbied voor de ouderen) en op sexe. Een van de oorzaken van de afgeslotenheid, waarin de Chinees leefde lag in

het analphabetisme. Dit kwam o. a. door de onmogelijkheid om het gehele alfabet te leren (30.000 letters); ontwikkelde mensen kenden slechts een paar duizend letters. Een andere reden was de omstandigheid dat de schoolmeester de brieven schreef; voor de recreatie kwam de story-teller, Van internationale, maar ook van nationale problemen wist men niet veel af. Het schrift vormde voor de agrarische bevolking geen bindend element, evenzo miste het Chinese volk een bindende ideologie.

Het ging er voor het communisme dus om de clantradities te doorbreken en het deed dit door alle functies aan de clan te ontnemen. Men moest het klas-sebewustzijn van de boeren trachten te stimuleren. Men ontnam het gezag aan de oude mensen en men stichtte jongerenorganisaties van boeren en pachters. Men integreerde het dorp in het nationale verband, ontwapende de clans, richtte vrouwenbonden op en propageerde de emancipatie van de vrouw en het huwelijk naar eigen keuze. Overal gaf men cursussen, ook op ideologisch gebied. Er kwam een herverdeling van de grond; het grootgrondbezit werd geconfisceerd. Een jeugdbond vormde de basis van de communistische partij. Jongeren regelden nu alles (leeftijd + 30 jaar).

Zo brak de macht van de dorpsclan. (+ 1950)

Door de opsplitsing in clans kon de aanval op godsdienstige gebruiken niet afgeslagen worden. Voorouder-tempels raakten in onbruik en deden dienst als voorraadschuren, scholen, enz. Traditionele godsdienstige feesten vonden niet meer plaats. De opera in Peking werd wat veranderd en diende als propaganda voor het communisme. Zo zijn niet alleen de krachten van de clan, maar ook de op traditie berustende gebruiken aangetast, terwijl andere een nieuwe inhoud hebben gekregen.

H. J. Nannen

\* \* \* \* \*

#### Boekbespreking in aansluiting op het conferentieverslag over het Communisme

Onder de titel: China van Ming tot Mao Tse Toeng is bij de Tijdstroom in Lochem eind 1965 een vertaling verschenen van het boek van Roger Pélissier: *La Chine entre en scène*, 409 blz, met een zeer uitvoerig bronnenregister. Prijs: fl. 17,90.

De titel van de vertaling is misleidend daar het boek de periode behandelt van de Opiumoorlog (1839) af, met een aanloop van 1816 tot aan heden, zoals op de titelpagina staat; bedoeld is 1950. Het boek verscheen in de serie: Er is steeds een ooggetuige.

Met dit laatste is de opzet van het boek reeds aangegeven. Het is geen verhandeling over de wording van het moderne China. Het zijn berichten van allerlei personen uit het westen die in China krachtens hun beroep of ambt moesten zijn.

Zo begint het boek met een bericht van Ellis, secretaris van een Brits gezantschap in 1816. Maar ook berichten van Chinezen, zoals de "vriendelijke verklaring van de Keizer van China aan de Engelse koning George III, het dagboek van de dichter Tsjoë Tsje-yun, enz. Het zijn alle berichten van ooggetuigen, van hooggeplaatsten en van eenvoudige boeren, van ambtenaren en burgers, van communistische en anti-communistische Chinezen. De verhalen zijn tot een samenhangend geheel geworden door zeer instructieve gegevens, door de auteur opgesteld.

De titels van de hoofdstukken geven een duidelijk beeld van de inhoud: na een inleiding: De Opiumoorlog (1839-1842), De opstand der T'ai-P'ings, De Frans-Engelse expedities, Het tijdperk der vice-koningen (1860-1894), De verdeling van China (1894-1905), Het einde van het Chinese rijk (1906-1916), Tussen anarchie en herovering (1917-1928), De schone jaren van de Kwomintang (1928-1935), Van Mansjoekwo tot het "eenheidsfront" (1931-1937), De Chinees-Japanse oorlog (1937-1945), Het rode China (1935-1945) en De ineenstorting van de Kwomintang (1945-1949).

Afgezien dat dit boek boeiend, ja fascinerend is geschreven zodat men de lezing slechts node onderbreekt, is het boek om twee redenen bijzonder aan de collega's aan te bevelen.

In de discussiekringen tijdens de geschiedenisconferentie over het communisme (zie verslag elders in dit blad) in mei 1965 kwam steeds weer éénzelfde vraag naar voren: "hoe is het mogelijk dat in + 15 jaar eeuwenoude tradities kunnen doorbroken worden?" Welnu deze vraag is geen vraag meer als U dit boek hebt doorgewerkt. Terecht is op de conferentie het vorige jaar benadrukt de totale onwetendheid van China betreffende de rest van de wereld. Omgekeerd moeten wij mensen uit het westen bekennen dat we ook maar weinig van de belevenissen van het Chinese volk afwisten. Eerst als men de 110 jaar geschiedenis van het leven(ën lijden) van het Chinese volk enigermate heeft meegeleefd, begrijpt men hoe het doodarme boerenvolk rijp werd voor de communistische propaganda. Overstromingen, hongersnoden, het uitgezogen worden door de grondbezitters, de onzekerheid in de kracht van oude tradities door het binnen-vallen van de westerse mogendheden, die China een bijzonder gunstig jachtterrein voor hun koloniale aspiraties achtten, het zijn alle factoren die deze rijpheid duidelijk maken. Reeds de leerstellingen van de Taipings gingen in communistische richting. De haat tegen de vreemdelingen gaf aan het communisme een nationalistische vorm. De Boxeropstand is een bewijs hiervan. De Japanse houding (de 21 eisen in 1915) prikkelen het nationalisme nog meer. De afsluiting van het westen wordt volledig als Versailles China uitlevert aan de Japanse ondernemingen. De uitbarsting in Peking in 1919 is het resultaat; tevens kan men deze beschouwen als het uitgangspunt van het hedendaagse China. Dit alles kunt U lezen niet in een wetenschappelijk betoog, maar in de verhalen van ooggetuigen.

De tweede reden waarom het boek hier warm aanbevolen wordt is de volgende:

Wil men de leerlingen in korte tijd enig begrip bijbrengen t. a. v. dit volk van 700 millioen, dan kan men dit niet beter doen, dan door enkele fragmenten uit het boek voor te lezen. Ik wil deze bewering staven met enkele citaten, die met tientallen vermeerderd zouden kunnen worden.

Om het gevoel van eigenwaarde, tevens de onkunde t. a. v. het westen van zelfs de hoogste Chinese kringen te karakteriseren; (uit de bovenvermelde brief aan de koning George III van Engeland) blz. 16: "Het Keizerlijke Hof hecht geen waarde aan de zaken die van verre komen; alle merkwaardige en vernuftige voorwerpen uit jouw rijk kunnen er niet beschouwd worden als zaken van grote waarde. Koning, houd de vrede onder jouw volk in stand, waak voor de veiligheid van jouw grondgebied zonder ergens in te verslappen. Daarom zal ik je dan werkelijk prijzen."

Het boerenfamilieleven wordt belicht door een verhaal van Tsjoe-te, opperbevelhebber van het Chinese rode leger, over zijn eigen familie, gelijk aan dat van millioenen andere Chinese families sedert vele eeuwen: blz. 191: De drie acres grond (ongeveer 150 are) die de Tsjoe's gepacht hadden van de "koning van de hel" (de bijnaam van de grootgrondbezitter) bestonden uit terrassen langs een heuvel en uit stukken in het dal; elke duimbreed grond werd er met de hand bewerkt.

"Mijn grootmoeder organiseerde en leidde heel het bedrijf van het huis. Zij gaf iedereen zijn taak, het zware handwerk aan de mannen, het minder zware werk en het huishoudelijk werk aan de vrouwen en de kinderen. Haar vier schoondochters kookten een jaar lang beurtelings voor de hele familie. . . .  
.. Zodra wij onze grootvader door het huis hoorden lopen, stonden wij allen op en begonnen met het werk, . . . . . De maaltijden waren het hele jaar door gelijk. De mannen aten tezamen, want dat was het gebruik. . . We waren te arm om rijst te eten, behalve bij uitzondering. Het ontbijt bestond uit gierste pap, soms met een beetje rijst of enkel bonen; voor de hele tafel was er een kom met groenten, . . . . Het middag- en avondeten bestond zo ongeveer uit dezelfde gerechten, . . . . Mijn grootmoeder verdeelde niet slechts het werk, maar ook het voedsel, waarbij ze de porties vaststelde naar de leeftijden, de behoefte en het werk dat men te doen heeft. Zelfs aan tafel, waarvan we altijd hongerig opstonden, wisten we niet wat zoiets als individuele vrijheid zou kunnen betekenen, . . . . .

H. J. Nannen

### Didaktiekdocenten bespraken het nieuwe eindexamen.

De docenten in de didaktiek der geschiedenis, werkzaam aan universiteiten en M. O. -cursussen, komen enkele malen per jaar bijeen. In Kleio (V. 4) heb ik al eens eerder verslag gedaan van hun werkzaamheden. Sindsdien waren er geen spectaculaire resultaten te melden. De leden van de V. G. N. zullen bovendien langs indirecte weg nog wel iets vernemen van wat verricht werd, omdat de resultaten van de besprekingen in deze kring over het doel van het geschiedenisonderwijs zijn overgedragen aan de doelstellingencommissie van de V. G. N.

Tijdens de laatstgehouden vergadering van de didaktiekdocenten, op 14 maart 1966, werd onder meer vrij uitvoerig gesproken over het nieuwe eindexamen, een onderwerp dat uiteraard in de lessen van deze docenten niet onbesproken mag blijven. Het heeft wel zin de lezers van Kleio een beknopt verslag te geven van deze bespreking, die gehouden werd aan de hand van het stuk over dit onderwerp, opgenomen in Kleio VII,1. Er werden enkele opmerkingen gemaakt over "de laatste halve eeuw" - en wel in het bijzonder over de moeilijkheid zonder geschikt materiaal te komen tot een redelijke behandeling van de periode na 1945, - maar overigens werd vooral gesproken over de "onderwerpen".

Het probleem was, en het artikel in Kleio geeft hierover geen uitsluitsel, of aan een individueel bestudeerd onderwerp lectuur van slechts één artikel of een enkel handzaam en eenvoudig boekje ten grondslag moet liggen, of dat we mogen en moeten verwachten dat de leerling in zo'n geval met een -bescheiden - literatuurlijstje komt. Eén van de aanwezigen wilde hierover graag een uitspraak, anderen vonden dat men zo iets niet kan forceren, dat het moet groeien. De vragensteller had nog een ander probleem. Mocht men eigenlijk de onderwerpen zo breed nemen, dat ze toch tezamen een periode, bijvoorbeeld de negentiende eeuw, dekken? Dit was toch indertijd bij de besprekingen in de V. G. N. een argument geweest om de voorstanders van het bestaande examen de mogelijkheid te bieden op de oude voet te blijven doorgaan. Zou de Inspectie thans een dergelijke interpretatie niet meer accepteren? De bezorgdheid die aan deze vraag ten grondslag ligt, dat een goed stuk samenhang - alweer met name ten aanzien van de negentiende eeuw - verloren zou kunnen gaan, werd met zo veel woorden uitgesproken. Een examensysteem als dat in Engeland, zo werd gezegd, kan er toe leiden dat ze van weinig veel, en weinig van het geheel weten. Van verschillende zijden werd aangevoerd dat deze vrees toch wel vooral het gevolg is van een overgangssituatie. Het nieuwe leerplan en de nieuwe leerboeken zullen zonder twijfel een samenhangende behandeling van de negentiende eeuw mogelijk maken.

Enkele ter vergadering aanwezige docenten die een vijfde gymnasium-alfa klas

reeds op het examen nieuwe-stijl voorbereiden, gaven een lijstje van de door de leerlingen gekozen individuele onderwerpen: Egyptische beschaving, pre-socratici, Principaat, Romeins recht, ontdekkingsreizen, Renaissance, Nederlandse schilderkunst in zestiende en zeventiende eeuw, dagelijks leven in de zeventiende eeuw, Joodse bijdragen tot de Nederlandse beschaving, industriële revolutie, arbeiderstoestanden in Nederland in de negentiende eeuw, schoolstrijd, vrouwenbeweging, stukken uit de Amerikaanse geschiedenis. Dit alles naast in de les behandelde, reeds gekanoniseerde onderwerpen als socialisme, liberalisme en kolonialisme in de negentiende eeuw. Sommige aanwezigen spraken hun vertrouwen uit dat bij zo'n eigen keuze én de waardering voor het vak, én de eigen aanpak van de leerling meer dan tevoren tot hun recht zouden komen.

Al met al was het een genuanceerd gesprek, waarin zowel waardering voor, als bezorgdheid over het nieuwe ontwerp naar voren kwamen.

D. J. Roorda

---

#### POLEMICA

Naar aanleiding van mijn bespreking van het boek Bovenbouw door Dr. R. Reinsma in *Kleio*, 7e jaargang, nummer 3, maart 1966, blz. 20 - 23 bereikte mij een schrijven van de auteur, waarin hij mij erop wees, dat ik mijn kritiek gebaseerd heb op enkele foutieve uitgangspunten.

Gaarne citeer ik enkele passages uit de brief van Dr. Reinsma, in het vertrouwen, dat ik daardoor recht zet wat scheef getrokken was.

De heer Reinsma schrijft:

- a) het is u ontgaan (hoewel de titel van het boek, een folder en de catalogus van Meulenhoff dit wel aangaven), dat Bovenbouw bedoeld is voor een bepaalde groep docenten; voor hen namelijk, die de semi-concentrische methode Fundamenten en Mijlpalen gebruiken,
- b) ik ben in het voorjaar van 1963 gaan werken aan Bovenbouw; de kopie werd in de Kerstvacantie van 1964 bij de uitgever ingeleverd; de drukproeven waren klaar, toen de nieuwe eindexamenregeling los kwam.  
(Mijn opmerking over "haast" om zo snel mogelijk een boek op de markt te brengen met het oog op de nieuwe eindexameneisen, moet ik dus terugtrekken en ik doe dat bij deze. v, V, v. B)
- c) daar Bovenbouw aansluit bij een methode, waarin het tijdperk na 1815 al behandeld werd, moest gezocht worden naar een nieuwe aanpak, Vandaar het aanbrengen van een andere cesuur (1900), het opnemen van biografieën en een vrijere behandeling van de leerstof.

Had ik dit alles van te voren geweten, dan zou ik toch mijn kritisch-technische aantekeningen hebben geschreven, maar ik zou ongetwijfeld ook hebben vermeld, dat Bovenbouw mijn skepsis ten aanzien van de semi-concentrische methode aanmerkelijk heeft vergroot.

W. v. Voorst v. Beest

\* \* \* \* \*

#### De Rijksdagbrand in onze geschiedenisboeken.

Nog geen volle vier weken was Hitler aan de macht, toen eind februari 1933 de Rijksdag in vlammen opging, een brand, waarover zoveel geschreven is dat die drukinkt ruim voldoende zou zijn geweest hem indertijd te blussen. Fritz Tobias heeft in 1962 een uitstekend boek over de brand geschreven en Hans Mommsen heeft in het *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* (1964) dit boek uitvoerig gerecenseerd. Er blijven vragen maar het verhaal dat de Nazi's zelf via een onderaardse gang het gebouw zijn binnengedrongen, wordt op overtuigende wijze naar het rijk der fabelen verwezen. De nationaal-socialisten hebben het gebouw zeker niet aangestoken! Men mag verwachten dat een gebeurtenis als de Rijksdagbrand, op zich van belang en nog gewichtiger in zijn gevolgen, in de schoolboeken een juiste behandeling vindt. De present-exemplaren in mijn kast wijzen anders uit. Deze gegeven paarden in de bek gezien, blijken hun auteurs af te gaan op het verhaal van de propagandist Münzenberg, wiens vruchtbare fantasie verantwoordelijk is voor de tunnellegende. Een paar voorbeelden:

Novem, Wereld in wording III, 1964: Hitler schakelde de communisten, de gevaarlijkste tegenstanders, onmiddellijk uit door hun de schuld toe te schuiven van de brand van het Rijksdaggebouw, die door de Nazi's zelf georganiseerd was, (p. 269).

Fasen en facetten, 1964, noemt de brand "werk van de SA", (p. 272).

Bovenbouw van de vaderlandse en algemene geschiedenis na 1815, pas verschenen, vermeldt dat de Rijksdag "zeer waarschijnlijk" door de Nazi's in brand gestoken is, (p. 196).

Passage, 1963. Over Hitler wordt hier op p. 256 medegedeeld: Hij laat het Rijksdaggebouw in brand steken en, . . . geeft daarvan de schuld aan de communisten om ze maar bij de verkiezingen in een kwaad daglicht te kunnen stellen.

Onnodig te zeggen dat deze opmerkingen geen rehabilitatie van Hitler c.s. beogen maar als waarschuwing bedoeld zijn voor a.s. en praktizerende schrijvers van schoolboeken.

Drs. P. Schneiders

HET TIJDSCHRIFT VAN ONZE DUITSE ZUSTERVERENIGING.

Sedert vorig jaar ontvangt de V. G. N. in ruil voor toezending van ons "KLEIO" regelmatig het maandblad van de "Verband der Geschichtslehrer Deutschlands", getiteld: "GESCHICHTE IN WISSENSCHAFT UND UNTERRICHT" (GWU), onder redactie van Prof. Dr. Karl Dietrich Erdmann en O. St. Dir. Dr. Felix Messerschmid, uitgegeven bij Ernst Klett Verlag te Stuttgart, prijs D. M. 19,80 per half jaar.

Deze collega van "KLEIO" is in een fris blauw kftje gestoken en omvat elke maand ongeveer 75 bladzijden. De inhoud is iets minder op de dagelijkse taak en de problemen van de geschiedenisleraren gericht dan ons blad; het bestaat uit twee of drie gedegen en uitvoerige wetenschappelijke verhandelingen over allerlei onderwerpen - de meeste uit de contemporaine geschiedenis - een paar pagina's met actualiteiten uit de wereld der Duitse historici en een reeks "Literaturberichte". Over het algemeen zijn de artikelen zeer interessant en een groot aantal is stellig ook voor ons van belang. Een bloemlezing van titels moge daarvan overtuigen:

Ulrike Schmidt: Über das Verhältnis von Jugendbewegung und Hitlerjugend.

Karl Heinz Minuth: Sowjetisch-deutsche Friedenskontakte 1943.

Dr. Heinz Kreutzer: Die Rechtsstellung Berlins.

Prof. Dr. Hans Joachim Schoeps: Das Bündnis der drei schwarzen Adler.

Prof. Dr. Wilhelm Mommsen: Bismarck.

Prof. Dr. Irmgard Höss: Die hussitische Revolution.

Helmuth Oertel: "Mein Kampf" als Quelle im Geschichtsunterricht der Mittelschule.

Prof. Dr. Joachim H. Knoll: Werk und Methode des Historikers Erich Eyck.

Prof. Dr. Friedrich J. Lucas: Zur Geschichts-Darstellung im Unterricht.

Dr. Hans Booms: Der Ursprung des 2. Weltkrieges - Revision oder Expansion?

Dr. Carlrichard Brühl: Die wirtschaftliche Bedeutung der Pfalzen für die Versorgung des Hofes von der fränkischen bis zur Stauferzeit.

Hartmut Wasser: Die Behandlung der Parteien im Politikunterricht der Oberstufe.

Prof. Dr. Friedrich Hermann Schubert: Wallenstein und der Staat des 17. Jahrhunderts.

Prof. Dr. Kurt Fina: Das Bild als Quelle im exemplarischen Geschichtsunterricht.

Dr. Heinrich Steitz: Martin Luthers Ablassthesen von 1517.

Dr. Klaus Scholder: Die evangelische Kirche und das Jahr 1933.

Prof. Dr. W. P. Fuchs: Wien 1965, Zum XII. Internationalen Historikerkongress.

Dr. Heinrich Muth: Zum Sturz Brünings.

Prof. Dr. Egmont Zechlin: Die türkischen Meerengen - ein Brennpunkt der Weltgeschichte.

Brigitte Janssen: Die Kreuzzüge im Geschichtsunterricht.

Christiane Skowronnek: Probleme des deutsch-polnischen Verhältnisses in westdeutschen Schulbüchern.

Günter Fuchs: Das Datum der Gründung Roms.

Prof. Pierre Renouvin: Die Kriegsziele der französischen Regierung 1914-1918.

Gerhart Binder: Revisionsliteratur in der Bundesrepublik.

Uit vele bijdragen blijkt, hoezeer onze collega's daarginds in hun lessen tobben met de behandeling van de gebeurtenissen in hun land tussen 1933 en 1945.

De ons toegezonden nummers worden bewaard door Drs. A.C.H.J. van Noort en worden door hem op verzoek voor een periode van drie weken ter inzage toegestuurd tegen vergoeding der portokosten.

Met ingang van het volgend nummer (april 1966) zal iedere maand aan de inhoud nadere aandacht geschonken worden.

Gaarne vermelden wij in dit verband ook het geïllustreerde tijdschrift van onze Vlaamse vakgenoten: "HISTORISCHE DOCUMENTATIE", dat in losbladige vorm vijfmaal per jaar verschijnt en een enorme verscheidenheid van artikelen en besprekingen biedt; jaarabonnement ad B.F. 125; uitgegeven bij De Nederlandsche Boekhandel, St. Jacobsmarkt 7, Antwerpen.

---

---

## ACTUALIA

### Reichswehr en Rode leger in de twintiger jaren

De Tijd van 9 februari j.l.: de volgende samenvatting van een in West-Duitsland verschenen boek:

In West-Duitsland is een boek verschenen, dat meer licht werpt op de geheime betrekkingen tussen de Reichswehr en het Rode Leger in de twintiger jaren, toen aan de Duitsers ingevolge het Verdrag van Versailles grote beperkingen op het gebied van de bewapening waren opgelegd. Het boek onthult, dat de Duitsers proeven met nieuwe wapens in afgelegen delen van de Sovjet-Unie namen om zich in het geheim aan de bepalingen van het verdrag te kunnen onttrekken.

Het boek is gebaseerd op documenten van generaal Ernst Köstring, die jarenlang Duits militair attaché in Moskou geweest is. Hij werd in Rusland geboren. Zijn ouders hadden daar een landgoed. Köstring had de eigenschappen van de Russische landheer en de typisch Pruisische cavalerie-officier in zich verenigd. In

de Eerste Wereldoorlog diende hij in de staf van generaal Von Seekt, de op-richter van de Reichswehr.

Volgens Köstring voelde Von Seekt zich niet op zijn gemak met de geheime "overeenkomst" tussen de Reichswehr en het Rode Leger, maar hij gaf er zijn zegen aan, omdat hij zich realiseerde, dat dit de enige mogelijkheid was voor de Duitsers met verboden wapens, vliegtuigen, tanks en gifgas proeven te nemen. En voor Köstring betekende de Duits-Russische entente, hoewel gekenmerkt door enige reserve bij beide partijen, het begin van een politiek, die voor altijd de mogelijkheid van een oorlog met Rusland zou uitsluiten. Teneinde geheimhouding te verzekeren, werden de Duitsers, die in Rusland dienst moesten doen, tijdelijk uit de dienst van de Reichswehr ontslagen. De piloten droegen burgerkleden en sommige militairen van de tankdivisie hadden zelfs uniformen van het Rode Leger aan. Het Duitse hoofdkwartier voor deze operatie was gevestigd in Moskou in een villa naast het Britse consulaat-generaal. De bevelhebber, de latere generaal Ritter von Niedermeyer, stond bekend onder de naam "de professor". Köstring mocht de villa alleen maar bezoeken als het donker was, maar vertelt dat de Poolse attaché, die hem op een avond na een officieel diner een lift gaf, had opgemerkt: "Ik zou wel een slecht militair attaché zijn als ik niet wist wat zich daar in die villa afspeelt."

De Russen stelden drie gebieden ter beschikking van de Duitsers, één voor vliegtuigtraining, een tweede voor oefeningen met tanks en het andere voor proeven met gifgas. De kosten voor de Republiek van Weimar bedroegen tussen de zeven en tien miljoen mark per jaar. Elk jaar werden twintig transportvliegtuigen voor militaire doeleinden omgebouwd. Er werden in die periode 300 piloten opgeleid. Later zouden zij de kern van Hitlers Luftwaffe gaan vormen. Er werden bombardementen op oefendoelen uitgevoerd en de eerste parachutisten kregen hun training eveneens in Rusland.

Het boek vermeldt hoe de Russen dorpen in het Duitse oefengebied ontruimden, zodat er daar van gas gebruik gemaakt zou kunnen worden. Toen een Duitse kolonel eens protesteerde, dat er in het gebied nog altijd enkele Russische burgers rondliepen, had een Russisch officier geantwoord: "Die verdwijnen wel zodra ze het gas ruiken."

Köstring schrijft, dat de chef van de Russische generale staf, maarschalk Jegorov, die bij een stalinistische zuivering in 1937 om het leven werd gebracht, hem had verteld, dat de Russische regering bereid was een verdrag met Duitsland te sluiten.

De Duitse diplomaat was zeer verbitterd over de verandering in politiek nadat Hitler aan de macht gekomen was en de Duitse aanval op de Sovjet-Unie in 1941. Bij die gelegenheid verklaarde hij, dat de Russische beer net uit zijn winterslaap was ontwaakt en nog wat versuft was, maar na de eerste slagen zou hij wel op zijn achterste poten gaan staan en terugslaan. "Vergeet niet, dat de Russische winter koud is", voegde hij er aan toe.

---

## BOEKBESPREKING

Basiscursus over de Verenigde Naties, uitgegeven door de Ver. voor Internat. Rechtsorde, 46 pag. Prijs fl. 10. --  
Secr.: Molenstraat 15a, Den Haag.

Aangenomen mag worden, dat iedere geschiedenisleraar wel iets van de Verenigde Naties afweet. Is hij ook bekend met de werking van de Wereldbank of het Internationale Monetaire Fonds en met de betekenis van de GATT? Zo niet, dan valt voor hem van deze cursus nog het een en ander te leren. Trouwens, niet alleen voor de leraren is deze cursus van belang. Nu het examenprogramma de bestudering van speciale onderwerpen voorschrijft, lijkt het mij toe, dat er in de Ver. Naties, al dan niet gecombineerd met vroegere pogingen om de vrede te handhaven, een mooi onderwerp zit. De inhoud van de cursus is overzichtelijk en voor leerlingen van de hogere klassen zeker te begrijpen. Aanschaffing van deze cursus voor de schoolbibliotheek is m.i. zeer gewenst. De cursus kan worden besteld bij het secretariaat van de V.I.R.O., Molenstraat 15a, Den Haag.

G. L. Hey

\* \* \* \* \*

The World and the School, nr. 4, Spring 1965

In het laatst ontvangen nummer van dit tijdschrift, dat zich in zijn overzichten uitstrekt tot en met gebeurtenissen in april 1965, is voor ons de afdeling "Material for teachers of international affairs" van belang. Daarin een duidelijk overzicht over de kwestie-Vietnam door John Eppstein, de hoofdredakteur, de gebruikelijke rubriek "History in the making", de feiten behandelende vanaf november 1964 en "Nuclear problems in the Atlantic Alliance" door Julian Critchley. In "History in the making" doet het onplezierig aan, de samensteller bij de vermelding van de kabinetscrisis in Nederland en haar oplossing op een onvolledigheid en daardoor onjuistheid te betrappen, wanneer hij mededeelt dat twee der coalitie-partijen (uit het kabinet-Marijnen), de Rooms-Katholieke en de Protestante, zich met de Socialisten verenigden in de nieuwe coalitie, terwijl de liberale partij in de oppositie ging. Hier worden anti-revolutionairen en christelijk-historischen over één kam geschoren; het gevolg is, dat de Nederlandse lezer bij constatering van een voor hem duidelijk waarneembare onnauwkeurigheid, zich gaat afvragen of zich ook niet elders voor hem minder gemakkelijk te controleren abuizen verschuilen.

C. L. A. Daniëls

\* \* \* \* \*

De Stichting "Volk en Verdediging" stelt zich, aldus de voorzitter mr. F. H. A. de Graaff in een "Ten Geleide", o. m. met deze reeks van publicaties ten doel, de discussie over problemen betreffende de in haar naam genoemde grootheden in ruime zin, bij burger en militair te bevorderen. "Zij houdt hierbij als vast uitgangspunt aan, dat zij geen propaganda, in welke richting of vorm ook, maakt. Zij wil slechts materiaal aandragen, waaruit blijkt welke problemen er in de geledingen van het Nederlandse volk t. a. v. de verdediging bestaan, om zodoende een ieder in de gelegenheid te stellen, zich hierover een oordeel te vormen." Tot zover mr. de Graaff.

Prof. dr. R. C. Kwant beargumenteert in de brochure "Mens en Geweld" de noodzakelijkheid van een leger, welke noodzakelijkheid zich vooral ook met het oog op de communistische dreiging, ondanks vreedzame coëxistentie, aan ons opdringt.

In "Waarom verdedigen wij ons" betoogt H. J. A. Hofland dat de bedoeling van de verdediging is, de eigen identiteit van ons volk te bewaren. Het deelnemen aan grote conglomeraties als E. E. G. en Navo eisen de opoffering van een deel der Nationale onafhankelijkheid. Daarbij dient Nederland het midden te houden tussen al te groot aanpassingsvermogen waarbij onze eigen persoonlijkheid op den duur zou ondergaan, en een provincialisme, dat zou voeren tot isolement.

Het Nederlands Instituut voor de Publieke Opinie (N. I. P. O.) verrichtte in opdracht van de Stichting een motivatie-onderzoek naar de gevoelens en gedachten van het publiek over de strijdmacht en al wat daar voor het volk aan vastzit. In twee deeltjes werden de resultaten zeer uitvoerig gepubliceerd.

De toegezonden deeltjes tenderen alle naar een verdediging van het bestaansrecht van een nationale krijgsmacht. Rechtstreeks belang voor het geschiedsonderwijs kan hun moeilijk worden toegeschreven tenzij de historicus uitstapjes maakt op gebieden, die wellicht straks onder de "maatschappijleer" zullen vallen.

C. L. A. Daniëls

\* \* \* \* \*

Van de hier al eerder met waardering vermelde Fibulareeks, die onder auspiciën van de N. J. B. G. en onder hoofdredactie van H. Dijkstra bij C. A. J. van Dishoeck in Bussum verschijnt, ontvingen we drie van de nummers die in 1965 zijn uitgekomen. Alle deeltjes in deze serie kosten fl. 5,90 en bevatten een literatuuropgave en een register.

C. Blok, Doolhof of museum, een leidraad voor de museumbezoeker,  
Fibulareeks 4, 112 blz.

De schrijver, die werkzaam is bij de Educatieve dienst van het Gemeentemuseum in Den Haag, wil iets laten zien van het werk in een museum, waarbij hij zich beperkt tot musea van kunst en geschiedenis. Hij wil tevens onderzoeken wat een museum in onze tijd voor de maatschappij kan betekenen. Na in het kort iets verteld te hebben over het ontstaan van de musea, analyseert hij op onderhoudende wijze de verhouding tussem museum en publiek. Hij bespreekt de organisatie van een museum en gaat in het bijzonder in op de taken van het museum, zoals het verzamelen, met het dilemma: afwachten of meedoen? Men hoeft het niet altijd met de schr. eens te zijn ("Zolang de kunstenaars niets te gek is, hoeft de musea ook niets te gek te zijn.") om waardering te hebben voor de nuchtere manier waarop hij de problemen benadert ("Een museum verzamelt niet alleen voor de toekomst, het verzamelt ook voor nu."). Het boekje bevat een aantal tekeningen tussen de tekst en 25 goed bij de tekst aansluitende illustraties op kunstdruk.

---

Dr. I. H. van Eeghen, De gilden, theorie en praktijk, Fibulareeks 5, 152 blz.  
59 ill., waarvan 28 op kunstdruk.

De ondertitel geeft de strekking van dit boekje duidelijk weer: van de ideale voorstelling die men zich soms van de gilden maakt, blijft niet veel over als men zich, zoals de schrijfster doet, houdt aan de zakelijke gegevens uit het Amsterdamse gemeentearchief. De titel zelf is dan ook wat te ruim genomen: het boekje behandelt uitsluitend Amsterdamse gilden, maar die mogen ook wel representatief geacht worden. Het merkwaardige is overigens dat door die ontluistering van het ideale beeld het feitelijke relaas juist veel boeiender wordt. Na een algemene uiteenzetting over de Amsterdamse gilden bespreekt de schr. nog enkele gilden in het bijzonder, o. a. het snijdersgilde en het chirurgijns-gilde. Zij steunt daarbij niet alleen of in de eerste plaats op de gildeordonnaties, maar gebruikt ook andere bronnen, zoals notariële akten, rekwesten aan stadsbestuur en gerecht, het belastingkohier, archieven van weeshuizen (van belang i. v. m. het uitbesteden van leerjongens) en klantenboeken van kleermakers. We horen niet alleen van geslaagde figuren (bijv. de chirurgijn Matthijs van der Haage), maar maken ook kennis met mislukkelingen. Van bekende verschijnselen als de 'male hypergamy' uit de romans van de 'angry young men', i. c. de huwelijken tussen gezellen en weduwen of dochters van meesters (Kulischer I, 206: Es waren offenbar Meistertöchter, welche dem Gesellen die Meisterwürde verschafften.) geeft schr. aardige voorbeelden uit de praktijk. - Enkele opmerkingen. Amsterdam en haar gilden, blz. 8, 142, 150: lees 'zijn gilden'; de naam van de kleermaker Kopschasky

(zo blz. 52, 53 en in onderschrift afb. 8 en foto 6) zou ik willen lezen als Kopschansky; schr. gebruikt de term 'reformatie' voor de gebeurtenis die we gewoonlijk 'alteratie' noemen (1578), zo blz. 11; bij foto 1 wordt niet vermeld uit welk materiaal de gildeketen is vervaardigd; onderschrift afb. 7, blz. 46, David van Coevorden, lees 'Coeverden'; blz. 47, r. 18 v.o., zeventiende eeuw, lees 'zestiende'; op blz. 115 wordt gesproken van 'omlopen' en 'omlopers' zonder dat de betekenis van die termen duidelijk wordt gemaakt. Dit zijn natuurlijk kleinigheden, het boekje als geheel kan sterk worden aanbevolen, met name voor oudere leerlingen.

---

Ben Albach, Duizend jaar toneel in Nederland, Fibulareeks 7, 136 blz., 32 afb. tussen de tekst, 35 afb. op kunst-druk, de laatste met uitvoerige toelichtingen achterin.

Dit boekje is voor ons van belang omdat het niet alleen de geschiedenis van het toneel geeft, maar ook aandacht besteedt aan het toneel in de geschiedenis. De schr., bekend door zijn studies over het 18de- en 19de-eeuwse Nederlandse toneel, plaatst spelers, gezelschappen en stukken van de middeleeuwen tot onze eeuw in het kader van hun tijd en houdt zich zelfs bezig met de sociale achtergrond van het schouwburgbezoek. Natuurlijk geeft hij in dit korte bestek geen geschiedenis van de toneelliteratuur, maar dat verlangt de geschiedenisdocent ook niet. Schr. schetst het toneel primair als sociaal instituut, in ons land voortgekomen uit de burgerij en niet uit een cultuur die het stempel draagt van een hof en een aristocratische elite, zoals elders het geval was. In de lotgevallen van acteurs, gezelschappen en toneelleiders wordt een cultureel aspect van de geschiedenis belicht. In de veelheid van namen is het voor een leek op dit gebied moeilijk te beoordelen of de schr. misschien niet een stuk of een figuur heeft vergeten, die hij beslist wel had moeten noemen. Wel ziet de leek natuurlijk dat 4 mei 1940 op blz. 102 moet zijn 10 mei 1940. Ook vraagt hij zich af of '1000 jaar' niet een beetje overdreven is: in de tijd van de 10de tot de 14de eeuw is er toch nauwelijks sprake van toneel in onze zin, maar eerder van 'vertoningen'. Vreemd is verder de spelling "Tschechhof". Vreemd doet het ook aan, te lezen dat Royaards in 1919 door de Utrechtse universiteit tot 'eredokter' is benoemd (zeker een *médecin malgré lui*!). Op blz. 108 wordt over de ontbinding van het A. T. G. gesproken, zonder dat ooit expliciet de oprichting ervan was vermeld. Op dezelfde blz. heet het stuk van Dürrenmatt 'Dagboek van een oude dame' (i. p. v. 'Bezoek enz. '), maar dat is stellig een zetfout, te wijten aan het twee regels lager vermelde 'Dagboek van Anne Frank'. - Al met al een aardig boekje, dat bij de behandeling van bepaalde tijdvakken goede diensten kan bewijzen.

van Caspel

Jhr. Dr. P.J. van Winter, Verkenning en onderzoek.

Bundel aangeboden aan de schrijver bij zijn aftreden als hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, J.B. Wolters, Groningen, 1965, 451 blz., geb. fl. 29.50.

Deze bundel brengt een representatieve keuze uit het werk van de bekende Groningse historicus. Men vindt er dus o. a. artikelen over de geschiedenis van de Verenigde Staten, over Zuid-Afrika, over de geschiedenis van het Nederlandse noorden, maar ook artikelen en teksten van lezingen over Nederlandse geschiedenis in het algemeen, telkens gevolgd door uitvoerige aantekeningen. Een aantal studies is hier voor het eerst gepubliceerd, maar de waarde van dit boek ligt vooral in het bijeenbrengen van materiaal dat intussen vaak moeilijk toegankelijk was geworden. Een tekst als Bevrijding van bezetting bijv. kan goede diensten bewijzen bij een bespreking van de Franse tijd. De rustige be-  
toogtrant die de studenten van zijn colleges kennen, het geduldig onderzoeken van de toedracht zonder ooit iets als vanzelfsprekend te aanvaarden, dit alles vindt de lezer in deze collectie terug.

van Caspel

\* \* \* \* \*

Mr. P. Gerbenzon, Emo van Huizinge, een vroege decretalist.

Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen op 8 juni 1965, J.B. Wolters, Groningen, 1965, fl. 1.90.

In zijn rede vraagt prof. Gerbenzon aandacht voor Emo, abt van het klooster te Wittewierum en voor diens kroniek, het eerste geschrift uit onze streken waarin het canonieke recht zich aankondigt dat in latere eeuwen zijn stempel op onze rechtsontwikkeling heeft gedrukt. De in 1237 gestorven Magister Emo, die gestudeerd had in Parijs, Orléans en Oxford, staat aan het begin van de canonisering van het Friese recht.

van Caspel

\* \* \* \* \*

Dr. A. T. Schuitema Meijer en W. K. van der Veen, Zegel, wapen en vlag van de Stad Groningen. J.B. Wolters, Groningen, 1965, 150 blz., 73 afb., ing. fl. 6.90.

De schrijvers, resp. archivaris en hoofdcmmies bij het gemeentearchief van

Groningen, hebben met dit keurig uitgegeven, op kunstdrukpapier gedrukte boekje een - hoe kan het anders - fraai staaltje van archiefonderzoek geleverd. Hun geschrift, uitgegeven ter herdenking van het 40-jarig jubileum van de historische vereniging Stad en Lande, behandelt achtereenvolgens de overheidszegels (die met de St. Maartenskerk en de sinds de 15de eeuw in gebruik genomen zegels met het wapenschild en de dubbele adelaar), het stadswapen (waarvan de vroegste omschrijving uit de tweede helft van de 15de eeuw dateert) en de vlag, waarbij ook de stadswimpel en de vaandels van de schutterij ter sprake komen. De schr. gaan niet louter descriptief te werk, maar weten vaak op interessante wijze verband te leggen tussen de figuratie en bepaalde historische verhoudingen.

van Caspel

\* \* \* \* \*

H. Schreiber, De Tien Geboden, De mens en zijn recht.

Uitg. N.I.B., Zeist, z.j. Prijs fl. 19,50.

Uw recensent weet niet goed raad met dit boek. Enerzijds geeft het een niet aflatende stroom van verhalen over rechtspraak en strafvoltrekking de eeuwen door, waaruit de leraar, hoewel veel ervan hem wel van elders bekend is, menig nieuw pakkend detail voor zijn lessen zou kunnen peuren. Anderzijds heeft de auteur een onaangename voorkeur voor het pikante en het grauwezame, waartegen al zijn morele verontwaardiging geen voldoende tegenwicht vormt. Vraagt men naar de historische betrouwbaarheid van al die verhalen, dan zet ik vele vraagtekens. Dat begint al bij de inleiding. "De allereerste gebeurtenis uit de geschiedenis van het recht, waarmee we door een ononderbroken ontwikkeling zijn verbonden, is de wetgeving op de berg Sinaï." Dit is een onthullende zin, die nog wordt uitgewerkt in een heel hoofdstuk, gedragen door een wel bijzonder naïef-fundamentalistische kijk op het Oude Testament. Na zo'n begin verwacht de historicus niet veel. Vindt hij dan onder veel meer een volstrekt onhoudbare aanval zowel op Calvijn (p. 387 vlgg) als op de Spaanse Inquisitie (p. 364), en anderzijds vrijwel niets over Hitler-Duitsland, dan is hij geneigd het boek maar ter zijde te leggen.

Ter nadere controle bekeek ik echter nog dat gedeelte waar ik als niet-jurist mezelf toch enigszins competent acht. Van p. 84 tot 102 handelt Schreiber over het oude Egypte. Dit deel is ronduit slecht. De auteur, die gezien zijn boekenlijst beter kan weten, heeft zich laten verleiden als bron een hoogst discutabel en door geen deskundige aanvaard werk te gebruiken, van de Belg Prof. Jacques Pirenne (door hem Fransman genoemd!). De "vertalingen", die hij geeft van oud-egyptische bronnen, zijn, de aanhalingstekens ten spijt, meestal parafraseringen, en soms nog onjuiste ook. Erger nog is dat dit gedeelte in het geheel geen beeld geeft van het recht in Egypte; ook niet van het

strafrecht alleen. Bovendien doet de auteur geen enkele poging dit recht zijn plaats te geven in de cultuur waar het thuis hoort. Hij meet het met onze (?) moderne maatstaven en constateert dat het tekort schiet. Dit schijnt mij toe een wel uiterst onvruchtbare methode te zijn.

Of de oorspronkelijke Duitse uitgave zo slecht geschreven is dat de vertaler er vaak niet uit kon komen, of dat hij er met de pet naar gegooid heeft, vermag ik niet vast te stellen. Uitdrukkingen als "alle uitgebeelde voorstellingen" (p. 99) zijn verre van zeldzaam.

Samenvattend: de vele anecdotes ten spijt, geen boek om aan te schaffen.

Dr. Jac. J. Jansen

\* \* \* \* \*

Kurt Lange, Egypte, Wonderen en geheimen van een oude cultuur

7e druk, uitg. de Haan N.V., Zeist/Antwerpen, 1965

Prijs fl. 1,65

Dat dit oorspronkelijk onder de titel "Pyramiden, Sphinxe, Pharaonen" in 1952 verschenen boekje in een behoefte voorziet bewijst het grote aantal herdrukken. Het is dan ook een voortreffelijk werkje, een voorbeeld van juiste popularisering, boeiend en (toch?) deskundig geschreven. Het behandelt juist die aspecten der oud-egyptische cultuur die in een eerste klas ter sprake plegen te komen: piramiden, sfinxen, mummies, rotsgraven, scarabeeën, enz. Amusant is het hoofdstuk over moderne vervalsers. Van harte aanbevolen!

Dr. Jac. J. Jansen

\* \* \* \* \*

Meyer Sluysen, . . . . . daar zaten wij. Impressies over Londen '40-'45.

Kosmos Amsterdam/Antwerpen, fl. 6,90.

De titel van het boek is ontleend aan Psalm 137. "Aan Babels stromen daar zaten wij, ook weenden wij als wij aan Sion dachten." Daar zaten zij in Londen, de Nederlandse regering, zij die kans hadden gezien Nederland te ontvluchten en dachten aan hun land, dat zo oneindig ver weg was. Het moet een wonderlijke wereld geweest zijn, die van de Nederlanders in Londen.

Vol humor weet Meyer Sluysen er over te vertellen, over goocheme Sally, de enige man die Koningin Wilhelmina mocht en durfde tegenspreken. Maar bovenal gaat zijn diepe bewondering uit naar de grote kleine (hij was nauwelijks 1,50 m.) man uit Friesland, naar Gerbrandy, "de opgestane Geus", de

grote bezielende kracht in Londen. Een prachtig portret is het geworden, die bladzijden over Gerbrandy, de man die zich door God geroepen voelde. De sfeer van die Londense tijd, met zijn geruchten, zijn "gossip", de schrijver weet ons die vol humor te vertellen, al doet ons de stijl soms, wat jammer is, gewild grappig aan. Het is desalniettemin een kostelijk boek geworden.

B. Dorsman

\* \* \* \* \*

S. Greup-Roldanus, Levensgevaarlijke mannen.

Uitg. Em. Querido's Uitg., Amsterdam, 1965, 191 blz.  
Prijs fl. 9,90

Mevrouw Greup-Roldanus heeft ons in deze roman, die zich in het midden van de 18e eeuw afspeelt in het burgerlijke milieu van gegoede middenstanders in een Hollandse stad, geen boek gegeven dat geschikt is voor de klassenbibliotheek voor geschiedenis. De leeftijd, waarvoor wij in de geschiedenisles behoefte hebben aan goede historische "romans" is die van 12 tot 14 jaar, waarvoor dit boek te moeilijk is. Voor de hogere klassen zie ik graag wat meer wetenschappelijk gecriënteerde lectuur.

Voor de schoolbibliotheek, die ook zuivere ontspanningsboeken kan bevatten, is het echter geschikt. Vooral de oudere meisjes zullen er dan veel plezier aan beleven.

A. H. van den Berg

\* \* \* \* \*

Mr. Eduard Brunsveld van Hulten, Moord en magie.

Uitg. Em. Querido's Uitg., Amsterdam,  
1965, 64 blz.

Dit stukje "litteratuur in miniatuur" uit de Boekvink-serie lijkt op het eerste gezicht niet thuis te horen in de kolommen van dit blad. Toch wil ik de lezer er opmerkzaam op maken, dat dit boekje een oudere leerling kan helpen bij het vormen van een eigen oordeel over het verschijnsel van de rassendiscriminatie. Het boekje is van Hulten's eersteling. Hij benadert hierin het probleem van het wederzijds onbegrip tussen mensen van verschillende huidskleur zeer emotioneel in een verhaal van een in een Indische desa gehouden rechtszaak, waarbij de Nederlands-Indische rechter moet oordelen met de maatstaven van ons westerse recht over de schuld van een aantal desa-bewoners, die door hun geloof in magie tot moordenaars zijn geworden.

Dit verhaal, dat misschien auto-biografisch is (de rechter wordt in de ik-vorm ten tonele gevoerd) wordt gevolgd door een beschouwing, litterair zeker van veel minder kaliber, waarin de schrijver het gewetensconflict van de rechter maakt tot het gewetensconflict van de westerse mens, van de Amerikaanse mens, die een oplossing zal moeten trachten te vinden uit de impasse, waarin zijn benadering van de kleurling zich bevindt. Hij zal definitief moeten afrekenen met het kolonialisme, "Noblesse oblige".

A. H. van den Berg

\* \* \* \* \*

B. van Gelder, Spoorzoeken in de bonte wereld van geloven en denken.

9e gew. druk, uitg. J. M. Meulenhoff, Amsterdam, 1965,  
217 blz., geïll., fl. 7.50.

Hoewel dit boek niet bedoeld is als een leerboek voor geschiedenis en hier dus ook niet besproken zou behoeven te worden, lijkt mij een korte aankondiging toch wel op zijn plaats. Het is namelijk door zijn heldere indeling, zijn beknoptheid en veelzijdigheid een kleine encyclopedie van de godsdienst, die voor de oudere leerling een plezierig hulpmiddel kan zijn bij zelfstandig werk aan werkstuk, voordracht of eindexamenonderwerp. Daarbij moet echter wel bedacht worden, dat het boek, door zijn doelstelling, uiteraard grotendeels betrekking heeft op het Christendom in al zijn vormen en slechts voor een klein deel gewijd is aan de andere wereldgodsdiensten. Jammer genoeg heeft Van Gelder geen bronnen of gedeelten uit bronnen opgenomen.

A. H. van den Berg

\* \* \* \* \*

Sj. de Vries en P. Schraa, Geschiedenis II De Nieuwe Tijd.

Elseviers Repertoria. Elsevier, Amsterdam/Brussel,  
1965, fl. 3,90

In de handige serie repertoria, die de uitgeverij Elsevier als paperback laat verschijnen, bezitten we hier een uitstekend deeltje over de geschiedenis van Renaissance tot heden. Hoewel het niet eenvoudig is enige eeuwen historie in ruim 250 bladzijden samen te persen, zijn de auteurs er in geslaagd een degelijk en goed leesbaar boekje samen te stellen, waarin ook de niet-politieke geschiedenis zijn deel krijgt. Kaartjes en illustraties zijn aardig gekozen.

S. B. J. Zilverberg

\* \* \* \* \*

J. M. Romein: Apparaat voor de studie der geschiedenis.

Nieuwe uitgave door Dr. J. Haak,

J. B. Wolters, Groningen, 1964, fl. 8.75

Na de eerste uitgave van het apparaat van Prof. Romein in de jaren kort na de oorlog was thans wel het ogenblik aangebroken ingrijpende wijzigingen in tekst en opzet aan te brengen. In 1960 belastte Dr. Haak zich met deze lang niet eenvoudige taak, waarbij hij hulp ondervond van een groot aantal deskundigen op vele onderdelen van de geschiedenis.

Het apparaat wil niet meer zijn dan een wegwijzer voor de student, een complete bibliografie met monografieën e. d. zal men hier niet moeten zoeken. De lezer vindt hier een goede gids op het zo uitgebreide terrein der historie en zal voor een eerste oriëntatie niet spoedig worden teleurgesteld. Bij de samenstelling van een dergelijk werk is het onvermijdelijk, dat men over indeling en keuze van de stof van mening zal verschillen. Zo had bij de kerkgeschiedenis misschien een afdelinkje gewijd mogen worden aan de dogmenhistorie, terwijl de *Recueil des historiens des croisades* beter overgebracht had kunnen worden naar de bronnenrepertoria voor Middeleeuwse Geschiedenis. Onder de goedkope en handzame paperbacks van de laatste jaren hadden de Fontana History of Europe en de Pelican History of the Church misschien wel een plaatsje verdiend. Hetzelfde geldt voor het voortreffelijke werkje uit de serie "Que sais-je?" van Ch. Higounet: *L'écriture*. Misschien getuigt het van een persoonlijke opvatting: naast het standaardwerk van Prof. R. R. Post over de Kerkgeschiedenis van Nederland in de Middeleeuwen had ik gaarne het oude, maar toch nog steeds zo belangrijke werk van W. Moll hier zien opgenomen. Alles bijeengenomen is "Apparaat" een respectabel stuk werk, waarvoor ik de bewerker alle lof toezwaai. Iedere student en afgestudeerde dient dit boek in zijn handbibliotheek te hebben.

S. B. J. Zilverberg

\* \* \* \* \*

J. A. van Houtte: Economische en sociale geschiedenis van de Lage Landen.

Uitgeversmaatschappij W. de Haan N. V., Zeist-Standard  
Boekhandel, Antwerpen, 1964, fl. 29.50

Nadat de Algemene Geschiedenis der Nederlanden was voltooid, verzocht de directeur van het fonds De Haan, redacteur Van Houtte de aparte sociale en economische geschiedenis der Nederlanden uit te geven. Hiermede zou een tweetal nadelen van een verzamelwerk als de A. G. N. worden ondervangen, nl. van de versnippering van de stof en van de vaak persoonlijke aanpak van de medewerker in de betreffende hoofdstukken. Prof. Van Houtte, die zich wel

bewust was van de grote moeilijkheden die aan deze opdracht verbonden waren, heeft zich op voortreffelijke wijze van zijn taak gekweten. In een boek van ruim 350 bladzijden heeft hij een overzicht gegeven van de sociaal-economische geschiedenis van de Lage Landen, waarin uit elke bladzijde zijn volstreckte beheersing van deze materie spreekt. Juist op dit terrein is het verleidelijk de accenten wat al te persoonlijk te leggen, de schrijver heeft zich evenwel een wijze beperking opgelegd. Misschien onvermijdelijk is juist het vijfde boek over de jaren 1795 - 1960 wat minder geslaagd dan de voorafgaande, de hoofdstukken over Middeleeuwen en 16de eeuw zijn van een waarlijk grote rijkdom. Bijzonder instructief is de literatuurlijst, men zal voor verdere studie niet spoedig mistasten.

Het lijkt mij een boek, dat elke geschiedenisdocent in zijn bezit moet hebben.

S. B. J. Zilverberg

\* \* \* \* \*

Joh. de Bruin: Hoofdpijnen na 1815.

Elfde druk, P. Noordhoff, Groningen, 1965

Het repetitieboekje van De Bruyn behoort tot de vaste hulpmiddelen van velen die zich voorbereiden voor het eindexamen. De elfde druk getuigt ervan, dat het na 25 jaar blijkbaar nog steeds in een behoefte voorziet. Na de nogal drastische wijzigingen in de negende druk is thans slechts weinig veranderd. Zelf ben ik niet zo geporteerd voor dergelijke repertoria, vooral als ik mij geconfronteerd zie met de uitvoerige behandeling van de Nederlandse parlementaire geschiedenis en van de Franse Revolutie annex Napoleon. Of met de nieuwe eindexamenregeling een dergelijk boekje zijn waarde behoudt, lijkt mij problematisch, maar toch zal wellicht menig docent of leerling er nog zijn voordeel mee kunnen doen.

S. B. J. Zilverberg

---

Coördinatie-commissie voor Geschiedenis der drie Pedagogische Centra V. H. M. O.

Sedert 2 mei jl. is deze commissie als volgt samengesteld:

Zuster Alix (voor de Historische kring Tilburg), voorzitter;

C. M. H. Bosch (voor de sectie-Geschiedenis van het Christelijk Pedagogisch Studiecentrum);

Dr. P. A. M. Geurts (voor het Katholiek Pedagogisch Bureau);

Dr. Mr. C. W. v. Voorst v. Beest (voor de Vereniging van geschiedenisleraren in Nederland);

Dr. J. A. J. Jousma (voor het Onderwijskundig Studiecentrum), secretaris-penningmeester (adres: Oranje Nassalaan 51, Amsterdam).

Het is haar taak:

- a. zich op de hoogte te stellen van wat er op het gebied van de vakdidactiek in Nederland door de verschillende instanties wordt ondernomen;
- b. aanbevelingen te doen aan de Centra ten aanzien van het vermijden van doublures en het coördineren van lopende activiteiten;
- c. zich zo breed mogelijk te oriënteren over wat er op het gebied van de vakdidactiek te doen is, ook internationaal;
- d. aanbevelingen te doen aan de centra met betrekking tot het ondernemen van nieuwe activiteiten,

Juist dit laatste punt brengt ons er toe in de publiciteit te verschijnen. Wanneer een docent-geschiedenis een bepaald initiatief op didactisch of pedagogisch gebied ontwikkeld heeft en dit onderwerp van studie in breder kring wil maken, dan dient dit - in verband met punt b hierboven - onder de aandacht van de coördinatie-commissie gebracht te worden. Men kan zich met een dergelijk voorstel rechtstreeks tot de coördinatie-commissie richten.

Wanneer men een bepaald initiatief heeft dat direct financiële consequenties heeft (regelmatig vergaderen in ruimer verband; het ondernemen van een publicatie), dat kan men twee wegen inslaan:

- a. het plan eerst voorleggen aan de sectie-geschiedenis van het C. P. S. of aan de V. G. N. Deze kunnen het plan doorsturen aan de drie Centra. Vanuit de Centra wordt advies gevraagd aan de coördinatie-commissie;
- b. het plan ineens voorleggen aan de drie Centra (secretariaat voor 1966: Christelijk Pedagogisch Studiecentrum, Laan van N. O. -Indië 259, Den Haag). Ook in dit geval vragen de Centra advies aan de coördinatie-commissie.

De Centra gaan eerst al dan niet over tot subsidiëring nadat de coördinatie-commissie is gehoord.

Mededeling van de Commissie Postacademiale Vorming.

De commissie postacademiale vorming verzoek degenen, die het voornemen hebben, de volgende cursus de postacademiale collegedagen bij te wonen, maar de deelnemersbijdrage (f. 6. - voor leden VGN, f. 10. - voor niet-leden) nog niet hebben overgemaakt (giro 527314 ten name van de Penningmeester van de Commissie Postacademiale Vorming der VGN te Den Haag) dit zo spoedig mogelijk te doen. U bespaart ons daarmee veel extra en onnodig werk. Bij voorbaat dank. Ook zij, die vorig jaar reeds deelnamen, dienen zich opnieuw op te geven.

De Commissie Postacademiale Vorming.

---

## NOORDHOFF's GESCHIEDENIS-UITGAVEN

### MEMORIAEL

Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van de mensheid door W. J. M. Boonekamp, F. A. Kraat en W. H. Mannesse

De delen 1a, 1b en 1c voor de laagste klassen van het v.h.m.o. verschijnen voor de nieuwe cursus 1966/67

Deel II, voor de hoogste klassen van het v.h.m.o.

2e druk / 450 pagina's / ing. f 17,50 / geb. f 18,75

### GIDS voor het EINDEXAMEN GESCHIEDENIS

door W. J. M. Boonekamp, F. A. Kraat, W. H. Mannesse en J. H. M. Reijs

prijs ing. f 2,90

### PASSAGE

Studieboek voor geschiedenis voor de hoogste klassen van de m.m.s. door P. Klijnsma

Deel A handelt over de politieke, economische en sociale ontwikkeling na 1813.

prijs ing. f 12,50 / geb. f 13,75

Deel B behandelt de kennis van de hoofdlijnen der beschavingsgeschiedenis na 1648. Dit deel verschijnt voor de nieuwe cursus 1966/67

### ATLAS der Algemene en Vaderlandse Geschiedenis

door Dr. B. A. Vermaseren, met een voorwoord door Prof. Dr. P. Geyl

17e druk / prijs ing. f 11,00 / geb. f 12,50

### BEKNOPTTE ATLAS

der Algemene en Vaderlandse Geschiedenis door Dr. B. A. Vermaseren.

11e druk / prijs ing. f 8,25 / geb. f 9,50

### STAATSINRICHTING VAN NEDERLAND

door A. Algra en P. J. van Ginkel. Dit beknopte overzicht is bedoeld voor de derde klas van de h.b.s. en voor de klassen van gymnasium en de m.m.s., waar staatsinrichting als onderdeel van de geschiedenis gegeven wordt.

3e druk / prijs ing. f 1,75

### HOOFDLIJNEN NA 1815

Repetitieboekje\* voor Algemene- en Vaderlandse Geschiedenis voor gymnasium, h.b.s., kweekschool, enz. door Joh. de Bruyn

\*met supplement: De Franse Revolutie

11e druk / prijs ing. f 3,90 / geb. f 5,10

P. NOORDHOFF NV POSTBUS 39 GRONINGEN

ook via de boekhandel

---

Op 26 mei a.s. zendt de AVRO een klankbeeld uit, getiteld:

## Napoleon in Rotterdam

Deze uitzending is geïnspireerd door een boekje van dr. W. F. Lichtenauer, dat een kaleidoscopisch beeld geeft van de enorme, bonte stoet, waarmee de Franse keizer door Nederland trok, en van de ontvangende Nederlandse autoriteiten, waaronder velen met bekende namen.

Het boekje van dr. Lichtenauer,  
**HET BEZOEK VAN NAPOLEON AAN ROTTERDAM**  
25-27 OCTOBER 1811  
is verschenen in de kleine serie Roterodamum.  
De prijs bedraagt f 3,75.

---

Van dezelfde auteur verscheen in de serie grote Roterodamum-boeken  
**ROTTERDAM IN NOVEMBER EN DECEMBER 1813**  
**TUSSEN DEN HAAG EN GORCUM.**

Het verhaalt van het lijden en strijden van dikwerf kleine leiders en soms grote geleiden in deze woelige periode. Boven allen uit echter straalt de machtige figuur van Gijsbert Karel van Hogendorp. Prijs f 12,50.

Vraagt prospectus van alle Roterodamum-uitgaven.

Verkrijgbaar in de boekhandel.

---

NIJGH & VAN DITMAR - ROTTERDAM / 's GRAVENHAGE